ॐकारायनमः॥ॐश्रीगणेशायनमः॥यस्यानंदभवंसकलकलासंत्रावितेनरु
रद्धाम्नासिद्धरसायनेनकरुणावीक्षासुधासिंधुना॥नमानामवनवसंहतिजरारोग
दिरोगाःक्षणात्कूर्तियांतिजगत्प्रधानमिषजेतस्मैपरस्मैनमः॥१॥आदिमश्चंद्रसेनश्च
लं लंकेशश्चविशारदः॥कपालीमत्तमांडव्योभास्करःसूरसेनकः॥२॥रत्नकोशश्चशंभु
श्चसात्विकोनरवाहनः॥इंद्रदोगोमुखश्चैवकंबलिर्व्याडिरेवच॥३॥नागार्जुनःसुरानं
दोनागबोधिर्यशोधनः॥खंडःकापालिकोब्रह्मागोविंदोलंपकोहरिः॥४॥सप्तविं
शतिराख्याताःरससिद्धिप्रदायकाः॥रसांकुशोभैरवश्चनंदीस्वछंदभैरवः॥५॥मंथा
नभैरवश्चैवकाकचंडीश्वरस्तथा॥वासुदेवोऋषिःशृंगःक्रियातंत्रसमुच्चयी॥६॥

Shrimad Gokulnathji Maharaj
Agyanuvarti Go. Gokulnath

रसेंद्रतिलकोयोगीज्ञानालंकृमिलयाह्वयः॥महादेवोनरेंद्रश्चवासुदेवोहरीश्वरः॥७॥एतेषां
क्रियतेतेषांतंत्राण्यालोक्यसंग्रहः॥रसानामामयघ्नानांचिकित्सार्थोपयोगिनां॥८॥सूत
नासिंहगुप्तस्यरसरत्नसमुच्चयः॥रसोपरसलोहानियंत्राण्यादिकराणिच॥९॥शुद्धिःसत्वं
द्रुतिर्मिसमकरणांचप्रवक्ष्यते॥अस्तिनीहारनिलयोमहानुत्तरदिङ्मुखे॥१०॥उत्तुंगशृंगसं
गसंघातलंघितव्योममहीधरः॥विश्रामायवियन्मार्गेविलंघनघनश्रमः॥११॥अवतीर्णोह
वहोरात्रीश्वरदेवमुखंगता॥राशिराशीविषाधीशफणाफलकरोचिषां॥१२॥निल्वा
लुबभिवोत्तीर्णोयोविभातिरसोनतः॥जैवैरोषध्ययोयस्यनितंबमणिचूमयः॥१३॥नक्त
मुद्दामतडितामनुकुर्वंतिवारिचां॥कटकेसंचरंतीनांयच्चाकिंनरयोषितां॥१४॥पादेवुधा

२ त्व

तुराजेयालाद्दृाख्यमनुद्दिश्यतं ॥ अवर्त्तसित्तशीतांशुराद्यध्यक्षितदिगंबर: ॥१५॥ योगुह्यद्धिगतो
लोकेगिरीशइतिगीयते ॥ निमीलितदृशोनित्यंमुनयोयस्यसानुषु ॥१६॥ पश्यद्वयंतिगिरि
शमवाङ्मनसगोचरं ॥ शिलातलप्रतिहतैर्यस्यनिर्झरशीकरैः ॥१७॥ अहन्यपिनिरीक्ष्यंतेय
त्रास्तारकितंनभ: ॥ नीहारपवनोद्रेकनिःसहायत्रपूरुषा: ॥१८॥ निजस्त्रीणांनिषेवंतेकु
चोष्मायांनिरंतरं ॥ संचरन्कटकेयस्यनिदाघेपिदिवाकर: ॥१९॥ उद्दामहिमरुद्धोष्मान
शीतांशोर्विनिद्यते ॥ गुहागेहेषुकस्तूरीमृगनाभिसुगंधिषु ॥२०॥ गायंतियत्रकिंनर्यो
गौरीपरिणयोत्सवं ॥ चकास्तियत्रजगतामादिदेवोमहेश्वर: ॥२१॥ रससमनायमत्रातुंना
तायस्मान्महारस: ॥ इतिगिरिराजस्तुति: ॥ अथरसमहिमाकथ्यते ॥ शतास्वमेधनकृत्ते ॥२

अथरसस्यदर्शनस्पर्शदानध्यानपूजनानि ॥ ३
नपुण्यंगोकोटिभि:स्वर्णसहस्रदानात् ॥ यत्पुण्यंवेदस्तत्तकच्छ्रनिनयस्सर्वतीर्थेषुस्न
तात्त्रिवेकात् ॥२२॥ विधायरसलिंगंयोभक्तियुक्त:समर्चयेत् ॥ जगत्त्रितयलिंगानांपूजाफ
लमवाप्नुयात् ॥२३॥ यद्दर्शस्पर्शनंदानंध्यानंचपरिपूजनं ॥ पंचधारसपूजेयंमहापातक
नाशिनी ॥२४॥ हंतित्रिदृक्षरामात्रेयापूर्वजन्माघसंचयं ॥ रोगसंघामशेषाणांनराणांनात्र
संशय: ॥२५॥ पूर्वजन्मकृतंपापंसद्योनश्यतिदेहिनां ॥ स्वर्णगंधपिष्टसूतेनयद्दिर्गात्रंविलेपि
त: ॥२६॥ अत्रकंस्तुतिमात्रेयोरसस्यपरिचारयेत् ॥ शतक्रतुफलंतस्यअत्रवैस्वीप्रब्रवीछिवः ॥
यश्चनिंदतिसूतेंद्रंशाठ्यादोस्तेज:परस्परं ॥ सपतेत्नरकेघोरेयावत्कल्पविकल्पना: ॥२८॥ रोगि
ण्यायोस्संदहेत्रशुद्धपाकसमन्वितं ॥ तुलादानादिश्वमेधानांफलंप्राप्नोतिशाश्वतं ॥२९॥ सि

द्धे रसे करिष्यामि निर्दारिद्र्यमिदं जगत्॥ रसबंधनमिदं प्रोक्तं ब्रह्महत्यादिपापनुत्॥३०॥ अत्र
मोसौ हि सूतस्य नैवेद्यं परिकीर्तितं॥ रसस्याप्यर्चनं कृत्वा प्राप्नुयात्क्रतुजं फलं॥३१॥ अ
थोदरादिस्थितिरसस्यस्तुतिः॥ उदरे संस्थिते सूते यस्योत्क्रामति जीवितं समक्तोऽदुःखात्ता
त्तद्योरा ब्रह्मयाति परमं पदं॥३२॥ मूर्छित्वा हरति रुजं बंधनमनुभूय मुक्तिदो भवति
अमरीकरोति हि मृत: कोन्य: करुणाकर: सूतात्॥३३॥ सुरगुरुगोद्विजहिंसापापक
लापोद्भवं किलासाध्यं॥ श्वित्रं तदपि च समशामयति तस्मात्क: पवित्रतर:॥३४॥ रसबंध
एव धन्य: प्रारंभे यस्य सततमिति कुरुणा॥ सिद्धे रसे करिष्यामहीमहं निर्जरामरणां॥ अ
त स्य कृफलं तावदिदं सुकुलेय जन्मधीस्वत्तत्रापि॥ साधिचसकलमहीतलतुलनफ
लाच्छूतलं च स्वविधेयं॥३५॥ भूतलविधेयत्तायाः फलमर्थीस्ते च विविधभोगफला:॥३

३७
भोगाश्च सति शरीरे तदनित्यमतो हि सकलं॥ इति धनशरीरभोगान्मत्वानित्यान्सदैव यत
नीयं॥ मुक्तौ सा च ज्ञानात्तच्चाभ्यासात्स च स्थिरे देहे॥ तत्स्थैर्ये न समर्थं रसायनं किमपि मूललो
दि॥३८॥ स्वयमस्थिरस्वभावा दाह्या क्लेद्यं च शोष्यं च॥ क्वाथ्ये यथा धौ नागे नागो वंगे च वंगमपि
शुल्वे॥३९॥ शुल्वं तारे तारं कनके कनकं च लीयते सूते॥ अमृतत्वे हि न्जैत्तोद्धस्मृत्तैर्योगि
नो यथा लीना॥४०॥ तद्वत्कवलितगगने रसराजे हेममेदन्यलोहाद्याः॥ परमात्मनीव सत
तं त्रवति लयो यत्र सर्वसत्वानां॥४१॥ एकोसौ रसराज: शरीरमजरामरं कुरुते॥ स्थिरदे
हे भ्यासवसात्प्राप्यं ज्ञानं गुणाष्टकोपेतं॥४२॥ प्राप्नोति ब्रह्मपदं न पुनर्भवनवासदु:खेन
...ज्ञानजगद्युगपद्वदक्ष्याबस्थितं परं ज्योति॥४३॥ पोरैस्त्रिभिस्तां तं सकलं तेन विस्त

[illegible]ण ॥ नहि देहे कथंचित्तु व्याधिजरामरणादुःखविधुरेण ॥ जराजन्मगदैरेणास्तु त्यक्तदेह
पासितु रो[illegible] ॥४४॥ नाम्नापि देहसिद्धेः को गतक्षीयाक्षिनाशरीरेण ॥ यद्योगगम्यममलं
मनसोपि न गोचरं तत्वं ॥४५॥ यज्ञाद्दानात्तपसो वेदाध्ययनाद्दयाल्सदाचारात् ॥ अत्यंत
नेसमीकि लयोगवशाद्दात्मसंवित्तिः ॥४६॥ अयुगमध्यगतं यत्किंचित्खविद्युत्सूर्यवह्वाति
केषांचित्पुण्यकृतां उन्मीलयति चिन्मयं परंज्योतिः ॥४७॥ परमानंदैकमयं परमं ज्योतिः स्व
भावमविकल्पं ॥ विगलितसकलक्लेशं ज्ञेयं शांतं स्वसंवेद्यं ॥४८॥ तस्मिन्नाधाय मनः
स्फुरदखिलं चिन्मयं जगत्पश्यन् ॥ उच्छिन्नकर्मबंधो ब्रह्मत्वमिहैव चाप्नोतिः ॥४९॥ रागद्वे
षविमुक्ताः सत्याचरणपरा रहिताः ॥ सर्वत्रानिर्विशेषाः नंदंति चिन्हस्पृहसप्रशांतः ॥५०॥ ॥ ४ ॥

ति शश्वत्परिणामविरहितात्मविलसदेहसदानंदाः ॥ ब्रह्मस्वभावमस्तं संप्राप्तास्तेव कृतकृत्याः ॥५१॥
आयत्तं विद्यानां मूलं धर्मार्थमोक्षकामानां ॥ श्रेयः परं किमन्यच्छरीरमजरामरं विहा
येकं ॥५१॥ प्रत्यक्षेणाप्रमाणेनयो न जानाति सूत्तके ॥ अदृष्टविग्रहं देवं कथं ज्ञास्यति चिन्मयं ॥५२॥
यत्नरयाजर्जरितं कासश्वासादिदुःखविविशं च ॥ योऽपतन्नसमाधौ प्रतिहतबुद्धिं
द्रियप्रसर ॥५३॥ बालः षोडशवर्षो विषयरसास्वादलंपटः परतः ॥ जातविवेको वृद्धो मर्त्यः
कथमाप्नुयान्मुक्तिं ॥ ॥५४॥ अस्मिन्नेव शरीरे येषां परमात्मनो न संवेदः ॥ देहत्यागादूर्ध्वं
तेषां तद्ब्रह्म दूरतरं ॥५५॥ ब्रह्मादयो यतंते तस्मिन्दिव्यां तनुं समाश्रित्य ॥ जीवन्मुक्ता ह्यन्ये
[illegible]वांतस्थायि न मुनयः ॥५६॥ तस्माज्जीवन्मुक्तिं समीहमानेन योगिना प्रथमं ॥ दिव्या

[illegible]वियांहरजोस्खसंयोगात् ॥५७॥ इति रसप्रशंसा अथ रसोत्पत्तिः ॥ शैलेस्मिन्शिखरयोः
वीतपापस्य [illegible] जगीषया ॥ संप्रवृत्ते च संभोगे त्रिलोकीक्षोभकारिणि ॥५८॥ विनिवारयितुं वह्निः
संभोगं प्रेषितः सुरैः ॥ कांक्ष्यमाणेत्तयोः पुत्रं तारकासुरमारकं ॥५९॥ कपोतरूपिणा प्राप्तं हिमव
त्कंदरनिलयं ॥ अपश्चिमावसंस्थं स्मरलीलाविलोकिनं ॥६०॥ तं दृष्ट्वा लज्जितः शंभुर्विरतः
सुरतात्तदा ॥ प्रच्युतश्चरसोधातुर्गृहीतः शूलपाणिना ॥६१॥ प्रक्षिप्तो वदने वह्नेर्गंगायामपि सोप
पत्तत् ॥ वह्निः क्षिप्तस्तयासोपिपरिदंदह्यमानया ॥६२॥ संजातास्तन्मलाधाना धातवः सिद्धि
हेतवः ॥ यावदग्निमुखाद्रेकौन्यपतद्भूरिगारतः ॥६३॥ शतयोजननिम्नांस्तान्रसेन्द्राः कूपांस्तु
तो १

॥५॥

पंचचत्तदा प्रवृत्तिकूपस्थं तद्रेतः पंचधाभवत् ॥६४॥ रसो रसेंद्रः सूतश्च पारदो मिश्रकस्तथा ॥ इति
पंचविधो यातः क्षेत्रभेदेन शंभुजः ॥ रसो रक्तो विनिर्मुक्तः सर्वदोषै रसायनः ॥ संजातास्त्रिदशास्तेन
नीरुजो निर्जरामराः ॥६६॥ रसेंद्रो दोषनिर्मुक्तः श्यावो रूक्षोऽतिचंचलः ॥ रसायनोच्चवन्तेन नागाम्र
त्यजरोज्झिता ॥६७॥ द्वेवे नांगोश्चौ कूपो पूरितौ मृद्भिरश्मभिः ॥ तदप्रभृति लोकानां तौ यातावितिदुर्लभौ
ईषत्पीतश्च रूक्षांगो दोषयुक्तश्च सूतकः ॥ द्रव्याद्यसंस्कृतैः सिद्धो देहलोहं करोति सः ॥६८॥ अथवा
न्यकूपजः कोपि सचलः श्वेतवर्णवान् ॥ पारदो विविधैर्योगैः सर्वरोगहरः स्मृतः ॥७०॥ मयूरचंद्र
काद्याभः सरसो मिश्रको मतः ॥ सोपाष्टादशसंस्कारयुक्तश्चातीवसिद्धिदः ॥७१॥ त्रयः सूता ।
[illegible]ताः सर्वसिद्धिकरा अपि ॥ निजकर्मविनिर्माणे शक्तिमंतो तिमात्रया ॥७२॥ एतांससमुत

२१

[illegible]त्तेसधर्मिकाः ॥ आयुरारोग्यसंतानं रससिद्धिं च विंदति ॥ ७३ ॥ रसनात्सर्वधातूनां रस इत्य
भिधीयते ॥ [illegible]रुङ्मृत्युनाशाय रस्यते वा रसो मतः ॥ ७४ ॥ रसोपरससूतेंद्रत्वाद्रसेंद्र इति कीर्त्तितः ॥
देहलोहमयीं सिद्धिं सूते सूतस्ततः स्मृतः ॥ ७५ ॥ रोगपंकाब्धिमग्नानां पारदानाच्च पारदः ॥ स
र्वधातुगतं तेजो मिश्रितं यत्र तिष्ठति ॥ ७६ ॥ तस्मात्स मिश्रकः प्रोक्तो नानारूपफलप्रदः ॥ एवं त्र
तस्य सूतस्य महिमा त्वगद्यच्छिदः ॥ ७७ ॥ प्रत्नावामानुषाजाताद्देवतुल्यबलायुषः ॥ तान्
दृष्ट्वा व्यथितो रुद्रः शक्रेरातदनंतरं ॥ ७८ ॥ दोषैश्च कंचुकाभिश्च रसराजो नियोजितः ॥ त
त्प्रभृति सूतोसौ नैव सिध्यत्यसंस्कृतः ॥ ७९ ॥ जलगो जलरूपेण तरितो हंसगो भवेत् ॥ मलगो म
लरूपेण स धूमो धूमगो भवेत् ॥ ८० ॥ अन्यो जीवगतिर्दैहे जीवो डादि वनिष्क्रमेत ॥ सत्वाकजीवये जी

॥ ६ ॥

वांस्तेन जीवो रसः स्मृतः ॥ ८१ ॥ चतस्रो गतयो दृश्या अदृश्या पंचमी गतिः ॥ मंत्रध्यानादिना तस्य
सध्यते पंचमी गतिः ॥ ८२ ॥ इति भिन्नगतित्वाच्च सूतराजस्य दुर्लभः ॥ संस्कारस्तस्य त्रिविधा
निपुणो नतु रच्येत् ॥ ८३ ॥ वर्षमेकं निसुस्त्रातां हि यारूढां स्वलेहतां ॥ वीक्ष्य मायां ववधूं दृष्ट्वा
जिघृक्षुः कूपजो रसः ॥ ८४ ॥ उद्धृत्ति जवात्सापि तं दृष्ट्वा याति वेगतः ॥ अनुगच्छति तां सूतः सी
मान[illegible]तेनेन्मितं ॥ ८५ ॥ व्याघुटयाति ततः कूपे वेगतः शिवसंभवः ॥ मार्जनिर्मितगर्त्ते सुस्थि
तग[illegible]ति पारदः ॥ ८६ ॥ पतितो दरदे देशे गौरवाद्वह्निवक्रितः ॥ सरसोत्रितले लीनस्त
द्देशजैर्निवासिभिः ॥ ८७ ॥ तां मृदं पातनायंत्रे क्षिप्त्वा सूतं हरंति च ॥ इति श्रीरसरत्नसमुच्चये रसो
त्पत्तिनाम प्रथमोध्यायः ॥ ॐ रामः ॥ अथ महारसाः ॥ अत्रैवेक्रांतमाक्षीकविमलाद्रिजसस्य के

म१

[...]चोरस्यवैतिज्ञात्वायोसंग्रहेहेम्रसान ॥१॥ गौरीतेजः परमंमम तेनात्तपित्तद्राय अभ्रं अज्ञात्वाविधिव
त्सेवितंजरं हत्यामायुष्यामजयं ॥ बल्यंस्निग्धंरुचिदंकफदीपनंशीतवीर्यंतत्तद्योगैः सकलग
दहृत्व्योमसूतंचतुर्विधं ॥२॥ रजहस्तादधस्ताद्यतसमानीतंघनंखनेः जनेत्तद्धुत्वाफलदंनिः
सत्वाग्नेः फलंपरं ॥३॥ पिनाकंनागमंडूकंवज्रमित्यभ्रकंमतं ॥ श्वेतादिवर्णभेदेनप्रत्येकं
तच्चतुर्विधं ॥४॥ पिनाकंपावकोत्तप्तंविमुंचतिदलोच्चयं ॥ तत्सेवितंमलंबंधंमारयत्येवमा
नवं ॥५॥ नागंनागवत्कुर्यात्ध्वनिंपावकसंस्थितं ॥ तद्भुक्तंकुरुतेकुष्टंमंडलाख्यंनसंशयः ॥
उत्प्लुत्योत्प्लुत्यमंडूकंध्मातंपततिचाभ्रकं ॥ तत्कुर्यादश्मरीरोगंअसाध्यंशस्त्रतोन्यथा ॥६॥

॥७॥

वज्रंतुवह्निसंतप्तंनिर्मुक्ताशेषवैकृतं ॥ देहलोहकरंतत्तुसर्वरोगहरंपरं ॥७॥ श्वेतंपीतंचर
क्तंचकृष्णमेवंचतुर्विधं ॥ श्वेतंश्वेतक्रियासूक्तंरक्ताद्यंपीतकर्मणि ॥८॥ चतुर्विधंवरंव्योम
यद्युक्तंरसायने ॥ तथापिकृष्णवर्णाभ्रंकोटिकोटिगुणाधिकं ॥९॥ स्निग्धंपृथुदलंवर्ण
संयुक्तंभारतोधिकं ॥ सुखनिर्मोक्यपत्रंचतदभ्रंशस्तमीरितं ॥११॥ सचंद्रकंचकिद्राव्यं
व्योमाभ्रंमासयेद्रसः ॥ ग्रसितःस्वानयोज्योसौलोहेचैवरसायने ॥१२॥ निश्चंद्रिकंमृतंव्योम
सेवितंसर्वरोगदं ॥ सेवितंचंद्रिकायुक्तंमोहंमंदानलंचरेत् ॥१३॥ येरक्तंयुक्तंनिर्मुक्तैः
पंचाभ्रकरसायनं ॥ तैःहत्वाकालकूटाख्यंविषंजीवनहेतवे ॥१४॥ सत्वार्थीसेननार्थंचयोज

शोधिताभ्रकं ॥ अन्यथा त्वगुणान्हत्वा विकरोत्येव निश्चितं ॥१५॥ तत्तप्तं सप्तवाराणि निक्षिप्तं
कांजिकेभ्रकं ॥ निर्दोषं जायते नूनं पत्रहिंगुनवापि गोजले ॥१६॥ त्रिफलाक्वाथितेच्चापि गवांदु
ग्धविशेषतः ॥ ततो धान्याभ्रकं कृत्वा पिष्ट्वा मत्स्याक्षिकारसे ॥१७॥ चक्रीकृत्वा विशोष्याथ
पुटेद्दृढं धान्याभ्रकं पुटेत् ॥ पुटेत्स्वांगशीतं बहुवारं पुनर्नवारसैः सह ॥१८॥ कलांशटंकणेनापि संमर्द्य
सत्तचक्राभ्रकं ॥ अर्धधान्याभ्रपुटे स्तद्वत्सप्तवारं पुटेत्खलु ॥१९॥ एवं वासारसेनापि तंदुलीयरसे
न च ॥ पुटेत्सप्तवाराणि पूर्वप्रोक्तविधानतः ॥२०॥ एतत्सिद्धं घनं सर्वयोगेषु विनियोजयेत् ॥ चूर्णि
भ्रं शालिसंयुक्तं वस्त्रबद्धं तु कांजिके ॥२१॥ नार्योतं मर्दनाद्धस्त्राद्धान्याभ्रमिति कथ्यते ॥ धान्याभ्रकं
कासमर्दरसे न परिमर्दितं ॥२२॥ पुटितं दशवारेण मार्यते नात्र संशयः ॥ तद्वन्मुस्तारसेनापि ॥८८॥

तंदुलीयरसेन च ॥२३॥ पीतामलकसौभाग्यापिस्तक्कीलताभ्रकं ॥ पुटितं सप्तवाराणि सिंदूराभं
प्रजायते ॥२४॥ छायाशुष्कखिलरोगघ्नं नेत्ररोगान्यपानुत्त ॥ वटमूलत्वक्क्वाथैस्तांबूलीपत्र
सारतः ॥२५॥ वासामत्स्याक्षिकाव्यांबामीनाक्षीसंकविह्वया ॥ पयसा वटक्षीरस्य मर्दितं
पुटितं घनं ॥२६॥ त्रिवेद्धिंशातिवारेणासिंदूरसदृशं पक्वं ॥ पादांशटंकयोपेतं ग्रसली
रसमर्दितं ॥२७॥ संध्यात्कोष्ठ्यां दृढं ध्मातं सत्वरूपं तद्भवेत् ॥ कासमर्दघनं ध्मानवासा
नां च पुनर्नवं ॥२८॥ मत्स्याक्षी काकतुंबल्या हंसपाद्यारसैः पृथक् ॥ पिष्ट्वा द्वात्रय पि
मनेन शोधयेत्सर्वयोगतः ॥२९॥ पलं गोघृतचूर्णस्य द्रमत्स्याक्षीटंकणांप्रत्येकमर्द्य
शोनरवादत्वा विमर्दयेत् ॥३०॥ मर्दने मर्दने सम्यक् शोधयेद्गाविरस्मिन्नि ॥ पंचजं पंचगव्यं वा

पंचमाक्षिपरेवया ॥ ३१ ॥ क्षिप्त्वा गोलान्प्रकुर्वीत किंचित्तिंदुकतोधिकान् ॥ पयोदधिघृतं
रस मूत्रं विट्पंचाजमुच्यते ॥ ३ ॥ अधःपातेन कोष्ठ्यां क्षिप्त्वा वा सत्त्वं निपातयेत् ॥ कोष्ठ्यां कि-
ट्टं हृत्वा किंचित्पूर्वपरवक्कान्हरेत् ॥ ३२ ॥ खारतीक्ष्णद्रुतिकरणं ॥ तत्किट्टं खल्वटंकेन गोमयेन विमर्द्य
च गोलान्विधाय संशोष्य धमेद्भूयोपि पूर्ववत् ॥ ३३ ॥ भूयः किट्टं समाहृत्य मर्दयित्वा सत्त्वमाहरेत्
अथ सत्त्वकणांस्तांस्तु क्वाथयेद्धिवाम्लकांजिके ॥ ३४ ॥ शोधनीयगणोपेतं मूषामध्ये नि-
रुध्य च सम्यग्वृत्तं समहृत्य क्षिप्ते वर्धमे द्रुते ॥ ३५ ॥ इति शुद्धं भवेत्सत्त्वं योज्यं रसरसायने
मधुतैलवसाज्येषु द्रावितं परिवापितं ॥ ३६ ॥ मृदुस्यादशवारेणा सत्त्वं लोहादिकं खरं ॥ ॥९॥

सूक्ष्मचूर्णं विधायाथ गोघृतेन परिप्लुतं ॥ ३७ ॥ भर्जयेत्सप्तवाराणि चुल्लीसंस्थितखर्परे ॥
अग्निवर्णं भवेद्यावद्वारंवारं विचूर्णयेत् ॥ ३८ ॥ तद्दंतीदलितं हृद्यावन्तावद्वा ज्वलितं चरे-
त् ॥ ततः सगंधकं पिष्ट्वा वटमूलकषायतः ॥ ३९ ॥ पुटेद्विंशतिवारेणावाराहेणपुटेन
हि पुनर्विंशतिवाराणि त्रिफलोत्थकषायतः ॥ ४० ॥ त्रिफला मुंडिका भृंगपत्रपथ्याद्रमू-
लकैः ॥ नावयि वयोबंधं सर्वरोगान्गुमात्रया ॥ ४१ ॥ सत्त्वान्न किंचिदपरं निर्विकारं गुणाधि-
कं एवं चेल्लौहवाराणि पुटपाकेन साधितं ॥ ४२ ॥ गुणांज्ञायते तत्पर्थं परं पाचनदीपनं ॥
ह्योधं करोति चात्यर्थं गुंजार्धमितिसेवया ॥ ४३ ॥ तत्तद्रोगहरैर्योगैः सर्वरोगहरं परं ॥

ज्ञा १

गंधकंपत्रतोयेनकुंडेनसहस्विन्नं ॥ अधोर्ध्वंवटपत्राणिनिक्षिप्यत्रिपुटंखगं ॥ सत्वस्यगोल
लकंध्मातंसरसासंयुक्तंकांजिकैः ॥ ४५ ॥ निर्वाप्यतत्तुशोनैवकुट्टयेल्लोहपारया ॥ संवृत्ताप्य
घनस्थूलकणाग्निदीप्ताथकांजिके ॥ ४६ ॥ तत्तुशोनसम्प्राप्तंचकुट्टयित्वाखल्वेस्थरेत
गोघृतेनचात्तचूर्णंनिर्जयेत्पूर्ववत्त्रिधा ॥ ४७ ॥ धात्रीफलरसेस्तद्वद्धात्रीपत्ररसेनवा ॥ निर्जने
निर्जनेकार्यशिलापट्टेनपेषणं ॥ ४८ ॥ ततःपुनर्नवावासारसेःकांजिकमिश्रितैः ॥ पु
टेदशवाराणिदशवाराणिगंधके ॥ ४९ ॥ एवंसंशोधितंव्योमसत्वंसवेद्रसोत्तमं ॥ य
थेष्टंविनियोक्तव्यंजारणेचरसायने ॥ ५० ॥ इत्तयोनैवनिर्दिष्टाःशास्त्रेदृष्टाअपिदृढं
विनाशंभोःप्रसादेननसिध्यंतिकदाचन ॥ ५१ ॥ वेल्लव्योषसमन्वितंघृतयुतंवल्लोन्मितंसे ॥१०॥

वितंदिव्यात्क्षयपांडुरुक्कुष्टहृद्रोगकाश्मलामकुष्टामयंजूर्तिंश्वासगदंप्रमेहमरुचिंकासा
मयंदुर्धरंमदाग्निंजठरव्यथांविजयतेयोगेश्वरोयामयान ॥ अथवैक्रांतं ॥ अष्टास्रश्चाष्ट
फलकःषट्कोणोमसृणोगुरुः ॥ शुद्धमिश्रितवर्णैश्चयुक्तोवैक्रांतउच्यते ॥ ५३ ॥ श्वेतोरक्त
श्चपीतश्चनीलःपारावतछविः ॥ श्यामलःकृष्णवर्णश्चकर्बुरश्चाष्टधाहिसः ॥ ५४ ॥ अष्टा
घ्नस्त्वबलवर्णाकरोतिरुष्यःपद्मापद्दःसकलदोषगणापहारी ॥ दीप्ताग्निदस्तनुपवि
समानगुणास्तरश्चावैक्रांतकःखलुवपुर्वललोहकारी ॥ ५५ ॥ रसायनेषुसर्वेषु
पूर्वगन्यःप्रतापवान ॥ वज्रस्थानेनियोक्तव्योवैक्रांतःसर्वदोषहा ॥ ग्रंथांतरे ॥ अ
सुरश्चविपर्यस्तापासिवैक्रांतास्थमहोरसे ॥ देत्येंद्रोमाहिषःसिद्धःसर्वदेवसमुद्भवा ॥ ५७

व१

दुर्गा भगवती देवी तं शूले विमर्दयेत् ॥ रसाय रक्तं तु पतितं यत्र यत्र स्थितं भुवि ॥ ५८ ॥ तत्र तत्र तु वै
क्रांतं वज्राकारं महारसं ॥ विषघ्नस्य दृढिर्यो वास्ति उत्तरे चास्ति सर्वतः ॥ ५९ ॥ विंध्ये तु याति
लोहानि तेन वैक्रांतकः स्मृतः ॥ श्वेतः पीतस्तथा रक्तो नीलः पारावतप्रभः ॥ ६० ॥ मयूरवाल
सदृशो श्यामो मरकतप्रभः ॥ देहसिद्धिकरं हृद्यं पीते पीतं सिते सितं ॥ ६१ ॥ सर्वार्थसिद्धिदं र
क्तं तथा मरकतप्रभं ॥ शेषे द्वे निःफले वर्ज्ये वैक्रांतमिति सप्तधा ॥ अथ ग्रहणविधि ॥ यत्र दे
शे स्थितं चैव वैक्रांतं तत्र तत्र वै ॥ विनायकं च संपूज्य गृहीयाच्छुद्धमानसः ॥ ६३ ॥ वैक्रांतं तो व
ज्रसदृशो देहलोहकरो मतः ॥ विषघ्नो रससाध्य ज्वरकुष्ठक्षयप्रणाशनः ॥ ६४ ॥ वैक्रांतका
कास्तु त्रिदिनं विशुद्धाः ॥ स्वेदिताः क्षारपट्टूनि दत्वा अम्लेषु मूत्रेषु कुलत्थरंभानीरेष ५११

वा कोद्रववारिपक्वा ॥ ६५ ॥ कुलत्थक्वाथसंस्विन्नो वैक्रांतः परिशुध्यति ॥ ६६ ॥ घृते तं त्रैफस्य पु
टे गंधनिंबूकद्रवसंयुतः ॥ ६६ ॥ वैक्रांते मुंचते सत्वं हयमूत्रे विनिक्षिपेत् ॥ पौनःपुन्येन वा
कुर्याद्द्रवं दत्वा पुटं त्वनु ॥ ६७ ॥ भस्मीभूतं तु वैक्रांतं वज्रस्थाने नियोजयेत् ॥ मोचमोरटपालाश
क्षारगोमूत्रभावितं ॥ ६८ ॥ वज्रकंदनिशाकोलफलचूर्णसमन्वितं ॥ तत्कल्कं टंकयां
लाक्षाचूर्णैर्वैक्रांतसंभवं ॥ सरावेन समायुक्तं मेषशृंगीद्रवान्वितं ॥ पिंडितं मूषिकामध्ये रुद्धं
ध्मापितं च हठाग्निना ॥ ७० ॥ तत्रैव पतितं सत्वं वैक्रांतस्य न संशयः ॥ सत्वपातनयोगेन माक्षि
कवटीसत्तः ॥ मूषवस्थो घटिकाध्मातो वैक्रांतः सत्वमुत्सृजेत् ॥ ७१ ॥ भस्मत्वं समपाग
तो विक्रांतको हेममृतेन नान्वितः ॥ पादांशेन कणायुक्तं त्र्यूषणसहितो गुंजोन्मितं सेवितः ॥
वे

घ्नमारोग्यांज्वरघ्नांचपांडुगुल्मक्षयेस्वासेचकासामयंदुष्टांचग्रहणीगुरःहंतिमूत्रस्रावरोगान्नाये
तदेहस्थितं॥७३॥ स्नुतत्रसमाधिसंयुक्तंनीलंवैक्रांतंतत्रसमांकंसूताभ्रसत्वमुक्तंघोस्तुलितंपरिमर्द्दि
तः॥७४॥ क्षौद्राज्यसंयुतंप्रातर्गुंजामात्रंनिषेवितंनिहंतिसकलान्रोगान्दुर्जेयानन्यमंत्रैघ
त्रैः॥७५॥ त्रिसप्तदिवसैर्न्नूनंजांगांजटूवपातकं॥ अथमाक्षिकः॥ सुवर्णशैलप्रभवोविष्णु
नाकांचनीरसः॥७६॥ तापीकिरातचीनेषुयवनेषुचनिर्मितः॥ ताप्यःसूर्यांशुसंतप्तोमाधवे (वैशाखु)
मासदृश्यते॥७७॥ मधुरःकांचनाभासःसाम्लोरजतसंनिभः॥ किंचित्कषायमधुरःशी
तःपाकेकटुर्लघुः॥ तत्सेवनाज्जराव्याधिविषैर्नपरिभूयते॥ माक्षिकोद्विविधोहेमंमाक्षिकस्तार
माक्षिकः॥ तत्राद्यंमाक्षिकंकान्यकुब्जोत्थंस्वर्णसंनिभं॥ तपतीतीरसंजातंपंचवर्णंसुवर्णवत्॥८०॥ ॥१२॥

पाषाणबहुलःप्रोक्तस्ताराख्योसौगुणाल्पकः॥८१॥ माक्षीकधातुःसकलामयघ्नःप्रायो
रसेंद्रस्यपरंहितश्च॥ दुर्मेललोहद्वयमेलकश्चगुणोत्तरःसर्वरसायनाग्र्यः॥८२॥ एरंडतैल
लुंगांबुसिंद्धंशुध्यतिमाक्षिकं॥ सिद्धंवाकदलीकंदतोयेनघटिकाद्वयं॥८३॥ तप्तंक्षिप्तंवराक्वा
थेशुद्धिमायातिमाक्षिकं॥ मातुलुंगांबुगंधाभ्यांपिष्टंमूषोदरेस्थितं॥८४॥ पंचक्रोडपुटेर्दग्धं
म्रियतेमाक्षिकंखलु॥ एरंडस्नेहगव्याज्यैर्मातुलुंगरसेनच॥८५॥ खर्परस्थंहठात्पक्वंजायतेधा
तुसंनिभं॥ एवंमृतंरसेयोज्यंरसायनविधावपि॥८६॥ त्रिंशांसनागसंयुक्तंक्षारैरम्लैश्चद्रव
र्त्तितं॥ ध्मातंप्रकटमूषायांसत्वंमुंचतिमाक्षिकं॥८७॥ सप्तवारंपरिद्राव्यमाक्षिसत्वंनिर्गुंडिकारसे
माक्षीकसत्वसंमिश्रंनागंरूप्यतिनिश्चितं॥ क्षौद्रगंधर्वतैलाभ्यांगोमूत्रेणघृतेनच॥८८॥

कदलीकंदसारेण भावितं माक्षिकं वरुः ॥ मूषायां मूर्छितं ध्मातं सत्वं शुल्वनिभं मृदुः ॥८९
गुंजाबीजसमाक्षाधं क्षौद्रक्षतद्रावं च शीर्षतैलं ॥ ताप्यसत्वं विसुद्धं तद्देहलोहकरं परं ॥९०॥ माक्षीक
सत्वेन रसं सपिष्टं कृत्वा विलीने च वलिं विधाय ॥ संमिश्रसंमर्द्य च खल्वमध्ये निक्षिप्य स
त्वं दृतमत्रकस्य ॥९१॥ विधाय गोलं लवणाख्ययंत्रे ॥ पचेद्दिनार्धं मृदुवह्निना च ॥ स्वतः सु
शीतं परिचूर्ण्य सम्यग्वल्लोन्मितं व्योषविडंगयुक्तं ॥९२॥ संसेवितं क्षौद्रयुतं निहंति ।
जरां सरोगां ल्वपमृत्युमेव ॥ दुःसाध्यरोगानपि सप्तवारैर्नैतेन तुल्योस्ति सुधारसोपि
एरंडोत्थानतैलेन गुंजाक्षौद्रं च टंकणो ॥ मर्दितं तैस्य वापेन सत्वं माक्षिकजं द्रवेत् ॥९३॥ अ
थ विमलः ॥ विमलस्त्रिविधः प्रोक्तो हेमाद्यस्तारपूर्वकः ॥ तृतीयः कांस्यविमलस्तत्तत्कांत्या ॥१३॥

सलक्ष्यते ॥९४॥ वर्तुलः कोणसंयुक्तः स्निग्धश्च फलकान्वितः ॥ मरुत्पित्तहरो वृष्यो विमलोति
रसायनः ॥९५॥ पूर्वं हेमक्रियासूक्तो द्वितीयो रूप्यारमतः ॥ तृतीयो भेषजे तेषु पूर्वपूर्वो
गुणोत्तरः ॥९६॥ आटरूषजले स्विन्नो विमलो विमलो भवेत् ॥ जंबीरस्वरसे स्विन्नो मे
षशृंगीरसेथवा ॥ आयाति शुद्धिं विमलो धातवश्च तथापरे ॥ गंधाश्मलकुचाम्लैश्च मर्द्य
ते दद्यात्त्रिः पुटैः ॥ सटंकलकुचद्रावैर्मेषशृंग्याश्च भस्मना ॥ पिष्टो मूषोदरे लिप्तः संशोष्य
च निरुध्य च ॥ षट्प्रस्थकोकिले ध्मातो विमलः सीससंनिभं ॥ सत्वं मुंचति तद्युक्तो रसः
स्यात्सरसायनं ॥१००॥ विमलं शिग्रुतोयेन कांक्षीकासीसटंकणं ॥ वज्रकंदसमायुक्तं भा
वितं कदलीरसे ॥१॥ मोक्षकक्षारसंयुक्तं ध्मापितं मूकमूषगं ॥ सत्वं चंद्रार्कसंकाशं पतते ना

संग्राह्यः २॥ तत्सत्वं सूतसंयुक्तं पिष्टं कृत्वा समर्दितं ॥ विलीने गंधके क्षिप्त्वा जारयेत्त्रिगुणालकं
शिलां पंचगुणां चापि वालुकायंत्रके खलु ॥ ताम्रस्य रसांशेन तावद्वै क्रांतकं मतं ॥४॥ सर्वमेकं
त्र संचूर्ण्य पटेन परिगाल्य च ॥ निक्षिप्य कूपिकामध्ये परिपूर्य प्रयत्नतः ॥५॥ वैद्यो बोधवशान्नित्यं वि
मलको युक्त्या छिद्यते सर्वितो ह्यनया द्रुतं गदाः रसराज्य पथ्यकं पांडु प्रमाहारुची ॥ मूलार्त्तिग्रहणीश्च
शूलमंत्रं स्वयं च्छामामयं कामलां सर्वान्पित्तमरुद्भवान्निकृन्तति परमे योगेश्वरो ग्रामयान ॥ अथ शि
लाजतुः ॥ शिलाधातुर्द्विधा प्रोक्तो गोमूत्राद्यो रसायनः ॥ कर्पूरपूर्वकस्त्वान्यः तत्राद्यो द्विविधः
पुनः ॥७॥ ससत्वश्चैव निःसत्वः तयोः पूर्वो गुणाधिकः ॥ ग्रीष्मे तीव्रार्कतप्तेभ्यः पादेभ्यो हि
मभूभृतः ॥८॥ स्वर्णरूप्यार्कगर्भेभ्यः शिलाधातुर्विनिःसरेत् ॥ स्वर्णगर्भगिरेर्जातो ॐ ॥२४॥

जे[illegible]पुष्पनिभो गुरुः ॥९॥ सस्वल्पतिक्तः सुस्वादुः परमं तद्रसायनं ॥ रूप्यगर्भगिरेर्जातं मधुरं
पांडुरं गुरु ॥१०॥ शिलाजं पित्तरोगघ्नं विशेषात्पांडुरोगहृत् ॥ ताम्रगर्भगिरेर्जातं नीलवर्णं
घनं गुरु ॥११॥ शिलाजं कफवातघ्नं तिक्तोष्णं क्षयरोगनुत् ॥ वह्नौ क्षिप्तं भवेद्यत्तु लिंगाकारं
त्वधूमकं ॥ सलिले च विलीनं च तच्छुद्धं हि शिलाजतु ॥१२॥ छेदनं सज्वरपांडुशोफ
शमनं मेहाग्निमांद्यापहं मेदःछेदकरं क्षयक्षमशमनं शूलामयोन्मूलनं ॥ गुल्मप्लीहवि
नाशनं जठरहृच्छूलघ्नमामापहं सर्वत्वग्गदनाशनं किमपरं देहे च लोहं हितं ॥१३॥
रसोपरससूतेंद्ररत्नलोहेषु ये गुणाः ॥ वसंति ते शिलाधातौ जरामृत्युजिगीषया ॥१४॥ जी२
क्षाराम्लगोजलैर्धौतं शुद्धं तेन शिलाजतु ॥ शिलाजतु च दुग्धेन त्रिफलामार्कवद्रवैः

लोहपात्रे विनिक्षिप्य शोधयेदिति यत्नतः ॥ ताराभ्रकगुग्गुलोपेतैः स्वेदनीयंत्रमध्यगैः ॥ १९
स्वेदितं द्वाटिकोन्मानोर्नाशिलाधातुर्विशुद्ध्यति ॥ शिलया गंधतालाभ्यां मातुलुंगरसेन च
पुटितं तु शिलाधातुर्म्रियते शगिरंडजैः ॥ भस्मीकृतशिलोद्भवं समतुलं कांतं च वैक्रां-
तकं ॥ युक्तं च त्रिफलाकटुत्रयघृतैर्विद्धे न तुल्यां भजेत् पांडौ यक्ष्मगदे तथाग्निसद-
ने मेहश्वमूलामये गुल्मप्लीहमहोदरे बहुविधे शूले च योन्यामये ॥ २० ॥ सा चित्तयादिश्च यामा
सरसायनविधानतः ॥ वलीपलितनिर्मुक्तो जीवेद्वर्षशतं सुखी ॥ २१ ॥ पिष्टं द्रवरावर्जोरासा
ह्लेनागिरिसंभवं ॥ लिह्यान्मूत्रखोदरे स्वधागोद्विध्मा तद्विकोकिले ॥ सत्वं मुंचेच्छिशिला
धातुस्वरवेने वैल्लेह संनिचं ॥ पांडुरं सिकताकारं कर्पूराद्यं शिलाजतु ॥ २२ ॥ मूत्रस्र

श्मरीमेहक्षामलापांडुनाशनं ॥ २३ ॥ लाक्षीयोनसंभिन्नं सिद्धं शुद्धिमुपैति तत् ॥ २४ ॥ नैतस्य
मारणं सत्वपातनं विहितं बुधैः ॥ अथ सस्यकः ॥ पीत्वा हालाहलं वांतं पीताम्रतगुरुत्मता ॥
विषेणामृतयुक्तेन गिरौ रैवतके ततो द्रुघे ॥ २५ ॥ सिद्धांतं सिद्धनीपंत संजातं सस्यकं खलु ॥ मयूरकं २
ठसछायं नाराख्यमितिसास्मृतं ॥ २६ ॥ द्रव्यं विषयुतं यत्तत्तद्व्याधिकगुणान्वितं ॥ हालाहल-
सुधायुक्तं सुधाधिकगुणं तथा ॥ २७ ॥ निःशेषदोषविषहृद्गदशूलमूलकुष्ठाम्लपित्तक-
विबंधहरं च वमनं ॥ रसायनं वमनं रेककरं गरघ्नं श्वित्रापहं गदितमात्रमयूरतुल्यं
सस्यकं शुद्धिमाप्नोति रक्तवर्गैरानाविते ॥ स्त्रेहसुवर्गैरासंसिक्तं सप्तवारमदूषितं ॥ २८ ॥
डोलायंत्रे रासुस्वन्नं सस्यकं च प्रहरत्रयं ॥ गोमहिषीघाजमूत्रे शुध्यति पंचखरपर ३०

लकुचद्रावगंधाश्मटंकणैनसमन्वितं ॥ निरुध्य मूषिकामध्ये म्रियते कौक्कुटैः पुटैः ॥ ३१ ॥ स
शुद्ध नाग
सपक्षस्य तु चूर्णौ तु पादांशो नागसंयुतं ॥ करंजतैलमध्यस्थं दिनमेकं निधापयेत् ॥ ३२ ॥ अंध
मूषांतु मध्यस्थं धमापयेत्कोकिलत्रयं ॥ इंद्रगोपाकृतिं चैव सत्वं पतति शोभनं ॥ ३३ ॥ निंबूद्र
ल्पटंकाभ्यां मूषामध्ये निरुध्य च ॥ ताम्ररूपं परिध्मातं सत्वं मुंचति सस्यकं ॥ ३४ ॥ शुद्धं सस्य
शिखित्रोतं पूर्वं भेषजसंयुतं ॥ नानाविधानयोगेन सत्वं मुंचति निश्चितं ॥ ३५ ॥ सत्वमेतिल स
वैक्रांत सत्व मादाय खैरस्थ नागसत्वयुक् ॥ तन्मुद्रिकास्पर्शात् छ्लघ्वी तत्क्षणाद्भवेत् ॥ ३६ ॥ चराच
रं विषं हंति डाकिनीदृग्गतं जयेत् ॥ मुद्रिकेयं विधातव्या हृत्प्रत्ययकारिका ॥ ३७ ॥ राम
वत्सोमसेनानीमुद्रितेपि तथा हरं ॥ द्वि मालयोत्तरे पार्श्वे श्रेष्ठ के यामि महाद्रुमः ॥ ३८ ॥

॥ १६ ॥

त... लं समुत्पन्नं तत्रैव विलयं गतः ॥ मंत्रेणानेन मुद्रां तां निपीत्ति सप्तमंत्रितं ॥ ३९ ॥ सद्यः फ
लहरं प्रोक्तं ॥ इति ताल्लुकिना षितं ॥ अनया मुद्रया तप्तं तैलमंगेनो स्पृ निश्चितं ॥ ४० ॥ क्षेपितं
हंति वेगेन शूलं यत्र क्वचिद्भवं ॥ सद्यः सूतकरं नार्याः सद्यो नेत्ररुजापहं ॥ ४१ ॥ अथ चप
लः ॥ यत्र जातो नागवंगौ चपलः स्तत्र जायते ॥ पीतः कृष्णो रुणः श्वेतश्चपलस्तु चतुर्विधः
हेमाभश्चैव ताराभो विशेषाद्रसबंधनः ॥ शेषौ तु मध्यौ लाक्षावद्द्रावौ तु निष्फलौ
वंगवद्द्रवते वह्नौ चपलस्तेन कीर्तितः ॥ चपलो लेखनः स्निग्धो देहलोहकरो मतः ॥ र
सराजसहायः स्यात्तिक्तोष्णो मधुरो मतः ॥ ४२ ॥ पाठांतरं ॥ चपलः स्फुटकः छायः षड
श्रीस्निग्धको गुरुः ॥ त्रिदोषघ्नोतिवृष्यश्च रसबंधविधायकः ॥ ४३ ॥ महारसेषु कैश्चिद्धि

चपलः परिकीर्त्तितः ॥४७॥ जंबीरकर्कोटकशृंगबेरै र्विभावनाभिश्चपलस्य शुद्धिः ॥ शैलं
तुच्छर्यायित्वा तु धान्याम्लोपविषैर्मिः पिंडं वद्धात्तु विधिवत्पातयेच्चपलं तथा ॥ अथ रस
कः ॥ रसकोद्विविधः प्रोक्तो दुर्दुरः कारवेल्लकः ॥ सदलो दुर्दुरः प्रोक्तो निर्दलः कारवेल्लकः ॥४९
सत्वपाते शुभः पूर्वो द्वितीयश्चौषधादिषु ॥ रसकः सर्वमेहघ्नः कफपित्तविनाशनः ॥५०॥ ने
त्ररोगक्षयघ्नश्च लोहपारदरंजनः ॥ नागार्जुनेन संदिष्टौ रसश्च रसकावुभौ ॥५१॥ श्रेष्ठौ
सिद्धरसौ ख्यातौ देहलोहकरौ परं ॥ रसश्च रसकश्चोभौ येनाग्निसहनौ कृतौ ॥५२॥ देहलोह
मयी सिद्धि र्दासी तस्य न संशयः ॥ कटुकालाबुनिर्यासैरालोड्य रसकं पचेत् ॥५३॥ शुद्धं दोष
विनिर्मुक्तं पीतवर्णं तु जायते ॥ खर्परः परिसंतप्तः सप्तवारं निमज्जितः ॥५४॥ बीजपूररसस्यांत
नि[illegible]त्वं समस्नुते ॥ नरमूत्रे वाश्वमूत्रे वा तक्रे वा कांजिके यथा ॥५५॥ प्रतापमज्जितं सम्यक् खर्परं परि

॥७॥

[illegible]प्रति ॥ नरमूत्रे स्थितो मासं रसकोरंजयेद्ध्रुवं ॥५६॥ शुद्धं ताम्रं रसे तारं शुद्धं स्वर्णाधनेय
था ॥ हरिद्रा त्रिफला राला सिंधुधूमैः सटंकणैः ॥५७॥ सारुष्करैश्च पादांशैः साम्लैः संमर्द्य
खर्परं ॥ लिप्तं वृंताकमूषायां शोषयित्वा निरुध्य च ॥५८॥ मूषामूषोपरि न्यस्य खर्परं प्रधमेत्त
तः ॥ खर्परे प्रहते ज्वाला त्रवेन्नीला सिता यदि ॥५९॥ तदा संदंशतो मूषां धृत्वा कृत्वा
त्वधोमुखीं ॥ शनैरास्फालयेद्भूमौ यथा नालं न भज्यते ॥ वंगाभं पतितं सत्वं समादाय नियो
योजयेत् ॥ एवं त्रिचतुरैर्वारैः सर्वसत्वं विनिःसरेत् ॥६१॥ सात्रया जतुना नागनिशाधूम
जवैःकृतां ॥ मूषमूषागतं धमातं तुत्थं सत्वं विमुंचति ॥६२॥ लाक्षागुडासुरीपथ्या हरिद्रा सेहड
कंटसर्ज्जिकैः ॥ सम्यक् संचूर्णितं तत्पाके गोदुग्धघृते नवा ॥ वृंताकमूषकामध्ये निरुध्य
चटिकाकृतिं ॥ धमात्वा धमात्वा समाकृष्य ढालयित्वा शिलातले ॥६४॥ सत्वं वंगाकृतिं ग्राह्यं

रसकस्य मनोहरे ॥ यद्वा जलयुतां स्थालीं निक्षिप्ते कोष्ठिकोदरे ॥ ६५ ॥ प्रक्षिप्य दत्तान्मुखे मल्लं
तन्मुखे अधोमुखीं क्षिपेत् ॥ मृत्तोपरि शिखीवांश्च वह्निं प्रज्वालयेद्दृढं ॥ पतितं तत्स्थालिका
नीरे सत्वमादाय योजयेत् ॥ तत्सत्वं तालकोपेतं प्रक्षिप्य खल्लखर्परे ॥ ६६ ॥ मर्दयेल्लोहदं
डेन भस्मीभवति निश्चितं ॥ तद्भस्म मृतकांतेन समेन सह योजयेत् ॥ ६७ ॥ प्रक्षस्य गुंजामितं चूर्णं
त्रिफलाक्वाथसंयुक्तं ॥ कांतपात्रस्थितं रात्रौ तिलजप्रतिवापकं ॥ ६८ ॥ निषेवितं निहंत्याशु मधु
मेहमपि ध्रुवं ॥ पित्तं क्षयं च पाण्डुं च श्वयथुं गुल्ममेव च ॥ ६९ ॥ रक्तगुल्मं च नारीणां प्रदरं सोमरो
गकं ॥ योनिरोगानशेषांश्च विषमांश्च ज्वरानपि ॥ ७० ॥ रजःशूलं च श्वासं च हिध्मेनां च विशेषतः ॥ ७१ ॥
॥ २६० ॥ राम ॥ इति श्रीरसरत्नसमुच्चये महारसाष्टकशुध्यादिनिरूपणं नाम द्वितीयोध्यायः ॥ ॥२॥

॥ [अ]थोपरसाः ॥ गंधाश्मगैरिककासीसकांक्षीतालशिलांजनं ॥ कंकुष्ठं चेत्युपरसाश्चाष्टौ पार
दकर्मणि ॥ पार्वत्युवाच ॥ गंधकस्य तु माहात्म्यं [illegible] उद्भवं वद मे प्रभो ॥ ईश्वर उवाच ॥ श्वेतद्वीपे पुरा दे
वैः सर्वरत्नविभूषिते ॥ २ ॥ सर्वकामप्रदे रम्ये तीरे क्षीरपयोनिधेः ॥ विद्याधरादिमुख्याभिः [illegible]रंगना
भिश्च योगिनां ॥ ३ ॥ सिद्धांगनाभिश्च श्रेष्ठाभिः तथैवाप्सरसां गणैः ॥ देवांगनाभिरम्याभि त्रि
क्रीडंती त्रिमनोहरैः ॥ ४ ॥ गीतैर्नृत्यैर्विचित्रैश्च वाद्यैर्नानाविधैस्तथा ॥ एवं संक्रीडमाना
याः प्राप्तावस्थास्ततेरजः ॥ ५ ॥ तद्दृष्ट्वा जातीवस्त्राणि सुगंधिसमनोहरं ॥ रजसप्लावितं वा दुकूला
वसनोरक्तातोयपो ॥ ६ ॥ तत्र स्नात्वा तु तद्वस्त्रं समस्नात्क्षीरसागरे ॥ एतास्वंगनाभिस्सर्वे के
लासं पुनरागता ॥ ७ ॥ ऊर्मिभिस्तद्रजो वस्त्रान्नीतं मध्योपयोनिधिः ॥ एवं ते शोणितं तत्र द्रे प्र

चिरं क्षीरसागरे ॥९॥ क्षीराब्धिमथने चैव अमृते तु समुत्थिते ॥ निजदेहे तदा नुसर्वान्नि हर्षियतमर्षि
दानमारं ॥१०॥ ततो देवगणैः सर्वैः गंधकाख्यो भवत्वयं ॥ रसस्य बंधनार्थाय जारणाय भव
त्वयं ॥११॥ पुरा गुणा पारदस्योक्ता सोचैवात्र भवतीति ॥ इति देवगणोपदीर्त्तिः पुराप्रोक्तः सुरेश्वरी ॥१२॥
ग्रंथांतरं ॥ चतुर्धा गंधको ज्ञेयो वर्णैः श्वेतादिभिः खलु ॥ श्वेतोत्र खटिका प्रोक्तो लेपने लोह
मारणे ॥१३॥ तेनाथ गंधको नाम विख्यातः क्षितिमंडले ॥ स चापि त्रिविधो देवि शुकचंचुनिभो वरः
मध्यमः पीतवर्णः स्यात् शुक्लवर्णोधमः प्रिये ॥ चामलसारः स्याद्यो यच्चेत्पीतवर्णो चातन ॥१४॥ शुक
पीछ सवर्णस्य ... शोरस रसायने ॥ रक्तः स्वर्णकरस्तु डाख्यो धातुर्वादे विधो वरः ॥१५॥ कुलित्थः कु
ष्ठवर्णाश्व सजरामृत्यु नाशन ॥१६॥ गंधाश्मातिरसायनः समधुरः ॥ पाके कटुष्णो मतः कंडूकुष्ठ ॥१९॥

वि... द्रुदलनो दीप्तानलः पाचनः ॥ आमोन्मोचनशोषणो विषहरः सूतेंद्रवीर्यप्रदो
गौरीपुष्पभवस्तथा कृमिहरः सत्वात्मकः सूतजित् ॥१५॥ बलिना सेवितः पूर्वं प्रभूतबल
हेतवे ॥ अस्य चासुकिकर्षितस्तस्य तन्मुखज्वालया हता ॥१६॥ तेवसा गंधक गंधात्प्रासर्वतो व्याप्ततातना
गंधकत्वं वसं प्राप्तो गंधो नत्स विविधः स्मृतः ॥१७॥ तस्मा बलिवसायुक्तो गंधको तिमनोहरः
पयः स्विन्नो घटीमात्रं परिशोधितो हि गंधकः ॥१८॥ गव्याज्यं विद्रुतो वस्त्रगालितः शुद्धिमृच्छति
एवं संशोधितः सोयं पाषाणानां वरं त्यजेमत ॥१९॥ इति विधं तु शाकारं स्वयं पिंड ...मेव च इति
शुद्धो स्य गंधारम ॥ नापथ्ये विसतिं त्यजेत ॥ अपथ्यादन्यथा हन्या पीतं हालाहलं
यथा ॥ गंधको द्राविता अंगारस हिन्ना विशुद्धति ॥ स्यालां ... गंधा विनिक्षिप्य मुखं वस्त्रं

निबध्य च ॥ गंधकं तत्र निक्षिप्य चूर्णितं सिक्तान्वितं ॥ २१ ॥ छादयेत् स्थूलदीर्घेण शरावेण परिस्रोव गंधके ज्वाल
येत् खर्परस्याधो वनच्छाणोत्पलैः ॥ २२ ॥ दुग्धे निपतितो गंधो गालितः परिशुध्यति ॥ इत्थं वि
शुद्धस्त्रिफलाज्यमृगमध्वान्वितः शाणमितो हि लीढः ॥ गृध्राक्षितुल्यं कुरुते च दृष्टिं युग्मं करो
ति रोगान् जितदीर्घमायुः ॥ २३ ॥ कलांशव्योषसंयुक्तो गंधकश्लक्ष्णचूर्णितः ॥ हस्तमात्रं च वस्त्रं
तद्विस्तीर्य विनिधापयेत् ॥ २४ ॥ सूत्रेणावेष्टयित्वाथ यामं तैलेन मज्जयेत् ॥ धृत्वा संदंशतो वर्त्तिं मध्यं
प्रज्वालयेत्ततः ॥ २५ ॥ धीतेन पतितो गंधो बिंदुशः कांस्यभाजने ॥ तां वर्त्तिं प्रक्षिपेत् पत्रे नागवल्ल्यास्त्रिबिंदु
कं ॥ २६ ॥ वल्लेन प्रमितं स्वच्छं सूतोऽयं च विमर्दयेत् ॥ अंगुल्याथ सपत्रं तां दंतैः सम्यक् च चर्वयेत् ॥ २७ ॥
क[illegible]रोति दीपनं तीव्रं हृद्यं पांडुं च नाशयेत् ॥ कासश्वासं च मन्दाग्निं गृहणीमतिदुर्धरं ॥ २८ ॥

अ[illegible]र्शांसि यक्ष्माणं लघुत्वं च करोति च ॥ द्रुताः के लोहपात्रे तु विद्रुते शुद्धगंधकं ॥ २९ ॥ द्रुता
तो दर्विकाक्षिप्तं निष्कद्वयमितं भजेत् ॥ हंति च हृद्यमुख्यान् रोगान् कुष्ठरोगं विशेषतः ॥ ३० ॥ धारा
ल्लैतैलसैरंध्री रविदाही द्विदलं तथा ॥ शुद्धगंधकसेवायां त्यजेत् पथ्ययोगयुतो नरः ॥ ३१ ॥ गंधक
स्तुल्यमरिचः षड्गुणा त्रिफलारसः ॥ इत्थं सम्पाकमूलेन पीतः स्याद्विलकुष्ठहा ॥ ३२ ॥
तन्मूलं सलिलैः पिष्टं लेपयेत् तत्प्रहृत्तये ॥ इत्थं प्रयोगेयं सर्वत्र प्रतिवीर्यवान् ॥ ३३ ॥
श्रीमता सोमदेवेन सम्यक् गतप्रकीर्तितः ॥ द्विनिष्कप्रमितं गंधं पीत्वा तैलेन संयुतं ॥ ३४ ॥ अथा
पामार्गतोयेन सतैलमरिचेन हि ॥ वलिपलितसकलं देहं हंति देहं तथोर्ध्वं ततः परं ॥ ३५ ॥ तत्कामते
चक्षुं जीततती यप्रहरे खलु ॥ अजेदृक्त्रौ तथा वह्निं समुत्थाय ततः प्रगे ॥ ३६ ॥ माहिषीदुग्ध

गसंलिह्वास्नायाच्छीतेनवारिणा ॥ ततोभ्यंगप्रहृष्टेदेहे स्नायात्कोष्णवारिणा ॥ ३७ ॥ अमुनाक्र
मयोगेन विनश्यत्यतिवेगवत् ॥ दुर्जयाबहुकालाना पामाकंडूस्त्वनिश्चितं ॥ ३८ ॥ गंधकस्य
प्रयोगाणां सर्वेषां तन्मया कीर्तितं ॥ ग्रंथविस्तरभीतेन सोमदेवेन नोच्यते ॥ ३९ ॥ अथवार्कस्नु
ह्योर्हारिद्रयस्त्रेले पयंत्तु सप्तधा ॥ गंधकं नवनीतेन पिष्ट्वा वस्त्रे लिपेद्धीनि ॥ ४० ॥ तद्वर्त्तिश्चलि
त्ता दशाधृतां कुर्याद्धोमुखीं ॥ तैलं पतेदधोभांडे ग्राह्यं योगेषु योजयेत् ॥ ४१ ॥ शुद्धो गंधो हरे
द्रोगान्कुष्टमृत्युजरादिकान् ॥ अग्निकारी महानुष्णो वीर्यवृद्धिं करोति च ॥ अथ गैरकः ॥
पाषाणगैरकं चैकं द्वितीयं स्वर्णगैरकं ॥ पाषाणगैरकं प्रोक्तं कठिनं ताम्रवर्णकं ॥ ४३ ॥ अत्यं
तशोणितं स्निग्धं मसृणं स्वर्णगैरकं ॥ स्वादु स्निग्धं हिमं नेत्र्यं कषायं रक्तपित्तनुत् ॥ ४४ ॥
स्पर्शस्निग्ध

हि[illegible]नमपि विषघ्नं च रक्तघ्नं स्वर्णगैरकं ॥ पाषाणगैरकं चान्यत्तत्पूर्वस्मादल्पकं गुणैः ॥ ४५ ॥
उपजितिस्तेजोद्रेक त्वं गुणान्वरं ॥ अथ कासीसः ॥ कासीसं वालुकाद्येकं पुष्पपूर्वमथा
परं ॥ ४६ ॥ क्षाराम्लं गुरुधूममात्रं सोष्णवीर्यं विषापहं ॥ वालुकापुष्पकासीसं श्वित्रघ्नं केशरंज
नं ॥ पुष्पादिकासीसमतिप्रशस्तं सोष्णं कषायाम्लमतीव नेत्र्यं ॥ विषानिलश्लेष्मगद
व्रणघ्नं श्वित्रं क्षयघ्नं कचरंजनं च ॥ ४७ ॥ सकृद्भृंगांबुना क्लिन्नं कासीसं निर्मलं भवेत् ॥ तुव
रीसत्ववत्सत्वमेतस्यापि समाहरेत् ॥ कासीसं शुद्धिमाप्नोति पैत्रैश्च रजसा स्त्रियः ॥ चलि नाह
तकासीसं कांतं कासीसमारितं ॥ ५० ॥ उग्रयसं भागं हि त्रिफलावेल्लसंयुतं ॥ विषमा मांशाह्य तद्दो
द्रेः कृष्णुतं राम्ति तं पचेत् ॥ ५१ ॥ सेवितं हंति वेगेन श्वित्रं पांडुं क्षयं तथा ॥ गुल्मं प्लीह गदं शूलं मूत्रल

रोगमशेषतः॥५२॥ रसायनविधानेन सेवितं वत्सरावधि॥ आमसंशोषयोः श्वेतं मदाग्निपरिदीप
नं॥५३॥ वलितं वलितं त्रिंसार्द्धं विनाशातिं च निश्चितं॥ अथ तुवरी॥ (स्फटिका) सौराष्ट्र्याखमनिसंज्ञाताम्लला
सा तुरी मता॥ वस्त्रेषु पुष्पितेयासो मंजिष्ठा रागबंधिनी॥ फटकड़ी छिद्रका चेति द्वितीयाप
रिकीर्तिता॥५५॥ ईषत्पीता गुरु...पीतिका विषनाशिनी॥ तुवराकुष्ठहरा सर्वकुष्ठघ्नी च वि
शेषतः॥५६॥ निर्नोराश्रुत्र वराच्चासिन्धाचाम्ला परा मता सा फुल्लतुवरी प्रोक्ता ले
पात्तां मे चरेदयः॥ कांक्षी कषा...कटुः काम्लकेश्या केश्या तुवरा घ्नी विषनाशिनी च श्वि
त्रापहा नेत्रहिता त्रिदोषशांतिप्रदा पारदजारणी च॥ तुवरी कांजिके दिघ्नात्रि
दिना शुद्धिमृच्छति॥ क्षाराम्लैर्मर्दिता ध्माता सत्वं मुंचति निश्चितं॥५८॥ गोपित्तेन सत्वं वा २२

...न सौराष्ट्री त्र्यायिततः॥ धमिता पातयेत्सत्वं क्षा...रांचाति गद्यकं॥ अथ तालकः॥
हरित्तालं द्विधा प्रोक्तं पत्रकं पिंडसंज्ञकं॥ स्वर्णवर्णो गुरुः स्निग्धः तनुपत्रश्च भास्वरः॥६१॥ त
त्पत्रतालकं प्रोक्तं बहुपत्रं रसायनं॥ निःपत्रं पिंडशादृशं स्वल्पसत्वं तथा गुरुः॥६२॥ स्त्रीपु
ष्पहरं रोगत्तत्तु गुणाल्पं पिंडतालकं॥६३॥ श्लेष्मारक्तविषवातभूततनुत्केवलं च स्वपलपु
ष्पहृत्स्त्रियः॥ स्निग्धमुष्णं कटु...वदीपनं कुष्ठहारि हरितालमुच्यते॥६४॥ स्विन्नं कूष्मां
डतोये च तिलक्षारजले पि वा॥ सो...वा चूर्णसंयुक्तं दोलायंत्रेण शुध्यति॥६५॥ अम्लवर्गं तु ताल
मायुर्भ्रं...पमासं तमिह हत्त्॥ तापस्फोटांगसंकोचं कुरुते तेन शोधयेत्॥६६॥ तालकं करा

शः स्विन्नाद्दशांशेन चटंकरां ॥ जंबीरोत्थैर्द्रवैः स्थाप्यं कांजिकैश्चातत: ॥६७॥ वस्त्रे चतुर्गुणे
ध्वा दोलायंत्रे दिनं पचेत् ॥ सचूर्णेनारनालेन दिनं कूष्मांडजे रसे ॥६८॥ स्वेदयेन्नाशाल्म
लीतोयैस्तालकं शुद्धिमाप्नुयात् ॥ मधुतुल्ये घनीभूते कषाये ब्रह्ममूलजे ॥ त्रिवारं तालकं
वांपि स्वाम्लेत्रैयमाहिषे ॥ उत्पले [illegible] दशमिर्देयं पुटं रुद्ध्वाथ पेषयेत् ॥७०॥ एवं द्वादशधा पा
चं शुद्धं योगेषु योजयेत् ॥ कुलत्थक्वाथसंस्नाप माहिषाज्यमधुप्लुतं ॥ स्थाल्यां क्षिप्त्वा वि
दध्याच्च मल्लेन क्षिप्त्वा योगेन [illegible] संयक् निरुंध्याच्छिखिना ज्वालयेत्क्रमवर्द्धितं ॥ एकप्रहरमा
त्रेहि रंध्रमाच्छाद्य गोमयैः ॥ यामाते छिद्रमुद्घाट्य दद्यात् धूमे च पांडुरे ॥७२॥ शीतास्थालीस
मुत्तार्य सत्वमहृत्य चाहरेत् ॥ सर्वपाषाणरासत्वात् [illegible] तालकादर्शनीयैः द्रिवशः ॥ गंधादि विस्तरस्तीत्या ॥२३॥

तै [illegible] लिखितानमया स्वल्पं पलालकेरवेद्गुडैः [illegible] मेके विमर्दयेत् ॥७५॥ द्विपलां षोडशांशकां
लौम्लिक्षिप्त्वा ततः पचेत् ॥ अनाहत प्रदेशे च सप्तयामावधि ध्रुवं ॥७६॥ श्वांगारीतमधस्थं च स
त्वं स्वतं समाहरेत् ॥ छागल [illegible] बालस्य विलिनाच समन्वितं ॥७७॥ तालकं दिवसद्वंद्वं मर्द
यित्वा तियन्ततः ॥ पुत्रंद्रावरा [illegible] विजोराकान्त्वकूप्यांविनिक्षिपेत् ॥७८॥ त्रिधात्तांच मृदालिप्त्वा परि
शोष्यातपे खरे ॥ ततः खर्परके [illegible] तामर्द्धं चैव कूपिकां ॥७९॥ प्रवेश्य पच्चयोद्दग्निं द्वादशप्रह
रावधि ॥ कूपिकंठस्थितं शीतं [illegible] सत्वं समाहरेत् ॥८०॥ पलार्द्धप्रमितं तालं वध्वा वस्त्रे सिंह ते
ढं वल्लिनाल्लिप्पयल्लेनैत्रिवारं परिशोष्य च ॥८१॥ क्वाथितेत्रिफले तां तां निक्षिपेत्तालपोट्टली ॥
चस्म । नावाद्दये छीद्रे ताम्रेरा वर्द्धितं सित ॥८२॥ मर्दलं सत्वमादाय घोसेकेरसरसायने ॥

मनःशिल

अथशिला॥मनःशिलात्रिधाप्रोक्ताश्यामांगीकणवीरका॥८३॥खंडाख्याचेतितद्रूपंवि
विच्यपरिकथ्यते॥श्यामारक्तासगौराचभाराढ्याश्यामिकामता॥तेजस्विनीचनिर्गौरा
ताम्राभाकणवीरका॥चूर्णीभूतातिरक्तांगीसभाराखंडपूर्विका॥उत्तरक्रगुणाश्रेष्ठाः
भूरिसत्वाप्रकीर्तिता॥मनःशि[ला] सर्वरसायनाग्र्यातिक्ताकटूष्णाकफवातहंत्री॥सत्वा
त्मिकाभूतविषाग्निमांद्यकंडूतिकासक्षयहारिणीच॥८६॥अश्मरीमूत्रकृच्छ्रंचअशु
द्धाकुरुतेशिला॥मंदाग्निंमलबंधंचशुद्धासर्वरुजापहा॥८७॥अगस्तपत्रतोयेनभाविताससप्त
सप्तवारकं॥शृंगबेररसेवापिविशुद्ध्यतिमनःशिला॥८८॥जयंतीभृंगराजोत्थरक्तागस्तिरसैःशिलां
दोलायंत्रेपचेत्यामंयामंछागोत्थमूत्रकैः॥८९॥क्षालयेदारनालेनसर्वयोगेषुयोजयेत्॥

क्षिधमाद्यंविषज्वरगदापहं॥नीलांजनंगुरुस्निग्धंनेत्र्यंदोषत्रयापहं॥९०॥रसायनंसुवर्णा
घ्नंलोहमार्दवकारकं॥अंजनानिविशुद्ध्यंतिभृंगराजनिजद्रवैः॥९१॥मनोह्वासत्ववत्सत्वं
अंजनानांसमाहरेत्॥वल्मीकशिखराकारंभंगेनीलोत्पलद्युतिः॥घृष्टंतुगैरिकच्छा
यंस्रोतोंजनलक्षयेद्बुधः॥गोसरुद्ध[...]त्रेषुदृष्टंतद्दोषद्वसास्रुच॥भावितंबहुशोतत्र्वशीघ्रंबध्ना
तिसूतकं॥सुपीवर्ताद्वियोगेनशुद्धिमेतिरसांजनं॥सौवीरंतैकवत्सत्वंग्राह्यंस्रोतोंजनादपि॥अ ५
थकंकुष्ठ॥हिमवत्पादशि[ख]रेकंकुष्ठमुपजायते॥तत्रैकंनालिकाख्यंहितदन्यद्रेणु
कंमतं॥९४॥पीतंगुरुस्निग्धंश्रेष्ठंकंकुष्ठमादिमं॥श्यामपीतमल्पलघुनिःसत्वंनेष्टंहि
रेणुकं॥९५॥केचिद्वदंतिकंकुष्ठंसद्योजातस्यदंतिनः॥[...]श्यामपीतामरेचनंपरिकथ्यते॥

अथ मांशेन किट्टेन गुडगुग्गुलसर्पिषा ॥७४॥ कोष्ठ्यां संध्माद्दढं ध्मात्वा सत्वं मुंचेन्मनःशिला
श्लनागधौतसोव्याप्यमर्दनेखविमर्दिते ॥७५॥ कारवल्लीरसेनां च्योभिर्मूषां कृत्वात्र निक्षिपेत्
शिलां द्वाराम्लसंपिष्टांव... रनेतरं ॥ कोकिलहृयमात्रेण क्षिप्त्वा नाल्पसत्वं जत्पसो ॥७६॥
॥अथांजनं॥ सौवीरमंजनं प्रोक्तं रसांजनमतः परं स्रोतोंजनं तथान्यच्च पुष्पांजनकमेव च ॥७७॥ नी
लांजनं च तेषां हि स्वरूपमिह वर्ण्यते ॥ सौवीरमंजनं धूम्रं रक्तपित्तहरं हिमं विषहिध्माहिरो
गघ्नं व्रणशोधनरोपणं ॥ रसांजनं च पीताभं विषवक्त्रगदापहं ॥७८॥ श्वासहिध्मापहं
वर्ण्यं वातपित्तास्रनाशनं ॥ स्रोतोंजनं हिमं स्निग्धं कषायं स्वादु लेखनं ॥ नेत्र्यं हिध्मा विष
छर्दि कफपित्तास्रकोपरोगनुत ॥ पुष्पांजनं सितं स्निग्धं कषायं स्वादु लेखनं ॥७९॥ अतिदुर्धर

कातैचैंजवा द्यानानाले कंकुष्ठसंज्ञकं ॥ वदंति श्वेतपीताभं दृतीचातिविरेचनं ॥८॥ रसेरसायने
श्रेष्ठं निःसत्वं बहुवेदनं ॥ कंकुष्ठं तिक्तकटुकं वीर्योष्णं चातिरेचनं व्रणोदावर्त्तशूलार्त्तिगु
ल्मप्लीहगुदार्त्तिनुत ॥११॥ ... कदली वंध्या कोशातकी च सूरदाली ॥ शिग्रुश्च व
त्सकं दानीरं करंजः काकमाची च ॥१२॥ आसामेकरसेन तु लावरा द्वाराम्ल... भाविता बहुशः
शुद्धं तिरसोपरसाध्मात मुंचन्ति सत्वानि ॥१३॥ कंकुष्ठं शुद्धिमायाति त्रिधा शुंठ्यंबुभाविते ॥ सत्वा
कर्षोस्य न प्रोक्तो यस्मात्सत्वमयं हि तत् ॥१४॥ तज्जैर्दत्तं विरेकार्थं ग्राहिणि ... यवमात्रया ॥ ना
शयेद्दाममूर्त्तिं च विरेचं चक्रराममात्र तः ॥१५॥ नचित्तं सहते तां वृ लेर्विरेच्यास्तत्वे नाशयेत् ॥ बर्ब
रीमूलिका क्वाथो जीरसो चाप्यकेसमं ॥ कंकुष्ठविषयनाशान्योयोत्रे यः पिवेन्नरः ॥१६॥ राम

इतिश्रीरसरत्नसमुच्चयेउपरसाशुद्ध्यादिकथनंनामतृतीयोध्यायः॥३॥ अथसाधारणरसाः
२७६॥ कंपिल्लश्चपलोगौरीपाषाणोनवसारिकः॥ कपर्दीवह्निजारश्चगिरिसिंदूरहिंगुलौ॥१॥
मोद्दारशृंगमित्यष्टौसाधारणरसाःमताः॥ रससिद्धिकराःप्रोक्तानागार्जुनपुरःसरैः॥२॥ इष्टका
कारचूर्णसंकाशश्चंद्रकांत्यातिशोभनः॥ सौराष्ट्रदेशेचोत्पन्नःसहिकंपिल्लकःस्मृतः॥ पित्तव्र
णाध्मानविबंधघ्नःश्लेष्मोदरार्त्तिजिन्मिगुल्मवैरी॥ मलामशोफज्वरशूलहारीकंपिल्लकोर
कबीला
च्छगशापहारी॥ इतिकंपिल्लः॥ अथगौरीपाषाणः॥ गौरीपाषाणकःपीतोविकटोहतचू
र्णकः॥ स्फटिकाभश्चशंखाभो॥ हरिद्राभःत्रयःस्मृताः॥५॥ पूर्वपूर्वगुणोःश्रेष्ठः कारवल्लीफ
लेक्षिपेत॥ स्वेदयेत्तडिकामध्येशुद्धोभवतिमूषकः॥ तालवद्धाहरेत्सत्वंशुद्धंशुत्रयोजयेत

सत१
नोसादर
रसबंधकरस्निग्धोदोषघ्नोरसवीर्यवान॥६॥ अथनवसार॥ करवीरपीलुकाष्ठेषुपच्यमाने
षुचोद्भवः॥ सोद्गारोसौनवसारःस्याच्चूलिकालवणाभिधः॥९॥ इष्टकादहनेजातंपां
डुरंलवणंलघु॥ तदुक्तंनवसाराख्यंचूलिकालवणंचतत्॥१०॥ रसेंद्रजारणंलोहद्रावित्वंज
ठराग्निकृत॥ गुल्मप्लीहास्यशोषघ्नंभुक्तमासादिजारणं॥ विडाख्यंचत्रिदोषघ्नंचूलिका
कोडी
लवणंमतं॥ अथवराटिका॥१२॥ पीताभाग्रंथिलापृष्ठेदीर्घवृत्तावराटिका॥ रसवैद्यैर्विनिर्दि
ष्टासाचराचरसंज्ञिका॥१३॥ सार्धनिष्कभराश्रेष्ठानिष्कभाराचमध्यमा॥ पादोननिष्कभाराचक
निष्ठापरिकीर्तिता॥१४॥ परिणामादिशूलघ्नीग्रहणीक्षयनाशिनी॥ कटूष्णादीपनीवृष्या
नेत्र्यावातकफापहा॥१५॥ रसेंद्रजारणेप्रोक्ताविडद्रव्येषुशस्यते॥ तदन्येतुवराटांश्चस्थूलःगु

रुवः श्लेष्मपित्तला: ॥ १६ ॥ वराटाः कोजिकेस्विन्नायामद्धिमवाप्नुयु: ॥ अथाग्निजारः ॥ समुद्रेणा
ग्नेतत्रस्यजरायुरवद्धिरुक्षितः संशुष्को भानुतापेन सोग्निजार इति स्मृत. ॥ १७ ॥ अग्निजारस्त्रि
दोषघ्नो धनुर्वातादि विघातनुत ॥ वर्द्धनो रससीर्येस्य दीपनो जारणा स्तथा ॥ १८ ॥ तदद्धिगारसंस्कृ
द्धंतस्माद्बुद्धिर्नेहीयते ॥ अथागिरिसिंदूर ॥ १९ ॥ महागिरिषु चाल्पीयः पाषाणांतःस्थितोरसः
शुष्कं शोणाः सनिर्दिष्टो गिरिसिंदूरसंज्ञया ॥ २० ॥ त्रिदोषनाशनं भेदी रसबंधनमग्रमं ॥ देह
लोहकरं नेत्र्यं गिरिसिंदूरमीरितं ॥ २१ ॥ अथहिंगुलः ॥ हिंगुलः शुकतुंडाख्यो हंसपाकस्तथा
परः ॥ प्रथमोल्पगुणा स्तत्र चर्मारः सनिगद्यते श्वेतरेखप्रवालाभो हंसपाकस्तु ईरितः ॥ हिं
गुलः सर्वदोषघ्नो दीपनोति रसायन: ॥ २३ ॥ सर्वरोगहरो रस्यो जारणाया च सस्यते ॥ एतस्मा ॥ ३१

दाहकोस्मृतो जीर्णो गंधसमो गुरोः ॥ २४ ॥ सत्वरस्त्वा ईकद्रोवे लेकुचस्पांबुनापिवा ॥ शोषिते नावि
पिवार्वोर्दिषो जायते खलु ॥ २५ ॥ किमत्र चित्रं दरदः सुत्राणितः ॥ क्षीरेणामेषस्य च वह्निशोम्लवर्गैः
एवंसुवर्णीवह्निवमितापितं ॥ करोति सा हाद्वरकुंकुमप्रभं ॥ २६ ॥ दरदस्पातनायंत्रे पातितं च जला
श्रये ॥ सत्वंसूतकसंकाशो जायते नात्र संशय: ॥ अथमुर्दारश्टंग ॥ सद्दलं पीतवर्णं च नव
जुर्जरमंडले ॥ अर्बुदस्यगिरेपार्श्वे जातं मुर्दारश्टंगकं ॥ २७ ॥ सीससत्वमत स्तन्श्लेषघ्नं शामनं प्रदा
पहं ॥ रसबंधनमुत्कृष्टं केशरंजनमुत्तमं ॥ २८ ॥ साधारणारससास्सर्वे मातुलुंगार्द्रकांबुना ॥ त्रिरात्रं
भावितां शुद्धाजवेयुर्दोषवर्जिताः ॥ ३० ॥ यानि कानि च सत्वानि तानि शुद्धांग्र शोषतः ॥ धमातां
निशुद्धिवर्गेण मिलति चपरं मपरं ॥ ३१ ॥ इति कालवैद्यरेखांत ॥ राजार्वोल्परक्षा हिनीलि
सप१

मौक्त्रितःपत्रः॥गुरुःक्षमस्तरा:श्रेष्ठःस्तदन्योमध्यमःस्मृतः॥३२॥प्रमेहक्षयदुर्नामपांडुश्ले
ष्मानिलापहः॥दीपनःपाचनोहृद्योराजावर्त्तोरसायनः॥३३॥अम्लैश्चसगोमूत्रैःसप्ता
रैःस्वेदितांखलु॥द्वित्रिवारात्रेराशुद्धोतिराजावर्त्तादिधातवः॥शिरीषपुष्पार्द्रकरसैःराजाव
र्त्तविशोधयेत्॥लुंगांबुगंधकोपेतोराजावर्त्तोविचूर्णितः॥३४॥पुटनात्सप्तवारेणराजावर्त्तो
मृतोभवेत्॥राजावर्त्तस्यचूर्णंतुकुनटीघृतमिश्रितं॥३५॥विपचेदायसेपात्रेमाहिषीक्षीरसं
युतं॥सौन्नागपंचगव्येनपीडीकृत्वतुधारयेत्॥धमापितंखदिरांगारैःसत्वंमुंचतिशोभनं
क्रमेननक्रमयोगेनगौरसकंविमलंभवेत्॥रूपमात्मीयंचरक्तंचसत्वंपततिशोभनं॥राम॥
इतिश्रीरसरत्नसमुच्चयेसाधारणरसानांशुद्ध्यादिनिरूपणंनामचतुर्थोध्यायः॥४

१५ डो क२

अथरत्नानि॥मराधोपिचविज्ञेयाःस्तंजवंधस्यकारकाः॥वैक्रांतःसूर्यकांतस्पर्शश्चहीरकं
मौक्तिकंमणिः॥१॥चंद्रकांतस्तथाचैवराजावर्त्तश्चतुर्यकः॥गरुडोद्गारश्चैवज्ञातव्यामणयस्त्व
मी॥२॥पुष्परागंमहानीलंपद्मरागंप्रवालकं॥वैडूर्यंचतथानीलंमेषश्चमणयोमता॥३
पलत्त:संगृहीतव्याःरसबंधस्यकारणात्॥पद्मरागोंद्रनीलाख्यौतथामरकतोत्तमं॥४॥पुष्प
रागंचवज्रास्त्वंपंचरत्नवराःस्मृताः॥५॥माणिक्यमुक्ताफलविद्रुमाणितार्क्ष्यंचपुष्पंविदुरं
चनीलं॥गोमेदकंचाथविदूरकंचक्रमेणरत्नानिनवग्रहाणां॥६॥तार्क्ष्यमितिमरकतं॥
त्रिदूरमितिनजाःग्रहान्मेत्राकुरुविंदपुष्पप्रवालमुक्ताफलतार्क्ष्यवज्रं॥७॥नीलाख्य
गोमेदविदूरकंचक्रमेणमणयाशुद्धोधृतमिदंशिखिप्यः॥८॥रसेरसायनेदानेधारणेस्वतोचैव॥

स्फुलच्छानिस्फुटा।तीनिमगल्पान्यात्मासद्वये ॥ मारिकं पद्मरागाख्यं क्षितौ यं नीलगंधि च १०
कुशेशयदलछायं स्वच्छं स्निग्धं महत्स्फुटं । रक्तायत्तं समगात्रं मारिकं श्रेष्ठमुच्यते ॥११॥
गावमित्तिस्थूलं ॥ नीलं जंगांगुसंभूतं नीलगर्भं रसा । ध्वविः पूर्वमारिकं च वत्त्रेरं मारिकं
नीलगंधितत् ॥१२॥ रक्षकाकिस्वमालिन्यरोत्त्पवेषद्यसंयुतं । चिपिटं लघुवक्रं च मारिकं दुष्टम
रुधामारिकं दीपनं रप्यं कफवातहृत् यापित्तिनुत् ॥ नेत्रव्ताल पापघ्नं कर्मजव्याधिनाशनं १७ ॥
इति मारिकं ॥ ज्ञादिस्थेस्तेलघुस्निग्धरश्मिवन्निर्मलं महत् । रव्यातं तोयप्रभं रक्तं मौक्तिकं मन
वधा स्मृतं । रुक्षांगं निर्जलं श्यावं ताम्राभं लवरोगोपमं ॥ अर्द्धच्छिद्रं च विकटं ग्रंथिकं मौक्तिकं
त्यजेत् १८ कफपित्तहृद्यं घंसी कासस्वासाग्निमांद्यनुत्त ॥ दृष्टिदं शंपामाधपर्दसद्यं मौक्तिकं मतं १७

॥२९॥

इति मौक्तिकं ॥ अथ प्रवालं ॥१७॥ पक्वबिंबीफलच्छायं रक्तायं वर्त्तमवक्रमं के स्निग्धमव्रणं कं स्थू
लं प्रवालं सप्तधा स्मृतं ॥१९॥ पांडुरं धूसरं रूक्षं सव्रणं कोटरान्वितं । निस्तेरं स्फुल्व वरं च प्रवा
लं नेष्यते रुधा ॥१९॥ हृयपित्तास्त्रकासघ्नं दीपनं पाचनं लघु । विषभूतादिशमनं विद्रुमं नेत्ररो
गजित् ॥२०॥ अथ मरकतं ॥ हरिद्वर्णं गुरु स्निग्धं स्फुरद्रश्मि च यं स्मृतं । मसृणं भास्वरं रक्तादृपिगा
त्रं स्मस्मगुरां मतं । कपिलं कर्कशं नीलं पांडुरं चलाघवं । चिपटं विकटं रूक्षं ताह्निमेत्तन्नशस्य
ते ॥ ज्वरछर्दिविषश्वाससन्निपाताग्निमांद्यनुत् । दुर्नामपांडुशोफघ्नं तार्क्ष्यमोजोविवर्द्धनं ॥२३
॥अथ पुष्पराज॥ पुष्पराजं गुरुस्वच्छं स्थूलं स्निग्धं समं मृदु । कर्णिकारप्रसूनाभं मसृणं सप्तमं
धा ॥ निष्प्रभं कर्कशं रूक्षं पीतस्याभं नतोन्नतं ॥ कपिलं कलिलं पांडु पुष्पराजं परित्यजेत् ॥२५॥

लता२

पुष्परागे विषच्छर्दिकफवाताग्निमांद्यनुत्‌ ॥ दाहकुष्ठास्रशमने दीपने लघुपाचने ॥ अथ वज्रं
वज्रं च त्रिविधं प्रोक्तं नरो नारी नपुंसकं ॥ पूर्वं पूर्वमिह श्रेष्ठं रसवीर्यविपाकतः ॥ २७ ॥ अष्टास्रं चा
ष्टफलकं षट्कोणमतिभासुरं ॥ अंबुदेंद्रधनुर्वारितरं पुंवज्रमुच्यते ॥ २८ ॥ तदेव विकटाकारं स्त्री
वज्रं वर्तुलायतं ॥ वर्तुलं कुंठकोणाग्रं किंचिद्गुरु नपुंसकं ॥ २९ ॥ स्त्रीपुंनपुंसकं वज्रं योज्यं
स्त्रीपुंनपुंसके ॥ व्यात्यासान्नैव फलदं पुंवज्रेण विनाक्वचित्‌ ॥ ३० ॥ श्वेतादिवर्णभेदेन तदेकैकं
चतुर्विधं ॥ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रं स्वस्ववर्णफलप्रदं ॥ ३१ ॥ उत्तमोत्तमवर्णो हि नीचवर्णफलप्रदः
न्यायोयंन्नेरवेरोक्तः ॥ पदार्थेष्वखिलेष्वपि ॥ ३२ ॥ आयुःप्रदं झटिति सद्गुणदं च वृष्यं दोषत्रयप्र
शमनं सकलामयघ्नं ॥ सूतेंद्रबंधवधसद्गुणकृत्प्रदीपी मृत्युंजयं तदमृतोपममेव वज्रं ॥ ३३ ॥ गा ॥३०॥

नर
गं स्वासस्थविंदुश्च रेखा च जलगर्भता ॥ सर्वरत्नेष्वपि पंच दोषाः साधारणा मताः ॥ ३४ ॥ क्षेत्रत्ता यत्र
वा दोषाः रत्नेषु लंगंतित्ति ॥ कुलत्थक्वाथके स्विन्नं कोद्रवक्वाथितेपि वा ॥ ३५ ॥ एकयामावधि स्विन्नं व
ज्रं शुद्ध्यति निश्चितं ॥ वज्रं मत्कुणरक्तेन चतुर्वारं विभावितं ॥ ३६ ॥ कुछुंदरी सुगंधिमूषिकामांसे वर्तितं परिवेष्टि
तं पुटैः पुटे वैरात्माद्ये त्रिंशद्वारं ततः परं ॥ ३७ ॥ ध्मात्वा ध्मात्वा शतं वारान्‌ कुलुत्थक्वाथके क्षिपेत्‌ ॥ अन्ये
रुक्तः शतवारान् कर्तव्योयं विधिक्रमः ॥ ३८ ॥ कुलुत्थक्वाथसंयुक्तं लकुचद्राविपिष्टया ॥ शिलया लिप्तम
ष्टायां वज्रं क्षिप्त्वा निरुंध्य च ॥ ३९ ॥ अष्टवारं पुटेत्सम्यक् विशुद्धं स्याच्चनोत्पलैः ॥ शतवारं ततो ध्मात्वा
निःक्षिप्तं शुद्धपारदे ॥ ४० ॥ निश्चितं म्रियते वज्रं भस्म वारितरं च वेत्त ॥ सहदेवाक्षसोमसेनानी चेत्तद्वज्रस्य
मारणं ॥ ४१ ॥ दरद्प्रत्ययसंयुक्तः मुक्तवान्‌ सकौतुकी ॥ विक्षिप्तं मकुणास्यास्य सप्तवारं विशोधितं ॥ ४२ ॥
वि

कासमर्द्दरसापूर्णे लोहस्य पात्रे निवेशितं ॥ सप्तवारं परिध्मातं वज्रं त्रस्यैव खलु ॥७३॥ बध्नन् ज्योतिर्म
नेंद्रिरात्क्रमायं परिकीर्तितः ॥ नीलज्योतिर्लज्जाकं देव्यदं घर्मे विशोषितं ॥७४॥ वज्रं मृतसमत्वमायाति
कर्मवद्दग्धानवह्निना ॥ मदनस्य फलोद्भूतरसेन चोरितानि के ॥७५॥ सप्तकल्केन संलिप्य पुटे दह्यं
शतिवारकं ॥ वज्रचूर्णसमं नेद्र रूपं योजयेच्च रसादिषु ॥७६॥ तद्वज्रं चूर्णयित्वाथ किंचित्टंकणसंयु
तं स्वस्थेनागसत्वेन विशेनावर्तयेद्बुधः ॥७७॥ तुल्यस्वर्णेन तद्ध्यातं योजनीयं रसादिषु ॥ त्रिगुणा
योनरसेनैव संमर्द्य गुटिकाकृतं ॥ मुखे धृतं करोत्याशु चलदंत विबंधनं ॥७८॥ त्रिशाङ्गा [illegible] गमितं [illegible]
वज्रमसितं स्वर्णकलाच्चा नागिके तारं चार गुणांसि ताम्रतवरं रुद्रांशकं चामके पादांशं खलु ता

प्यकं वसुगुणं वैक्रांतिकं षड्गुणं नागोष्युक्ता रसे रसोयमुदितः सद्गुणापसंसिद्धये ॥८०॥ अथेंद्रनी
लः ॥ जलनीलेंद्रनीलं च शक्रनीलं च पर्यायौ वरः ॥ श्वेतगर्भितनीलाच्चे लघुत्व जलनीलकं ॥८१॥ का
ष्ण्यगर्भितनीलाच्चे स्थारं शक्रनीलकं ॥ एकच्छायं गुरुः स्निग्धः स्वच्छं पिंडितविग्रहं ॥८२॥ मृदुम
ध्यलसज्ज्योतिः सप्तधा नीलमुत्तमं ॥ कोमलं विहतं तुच्छं निस्सारं रक्तगंधि च ॥८३॥ चिपिटान्संसरूक्षं
च जलनीलं च सप्तधा ॥ कोमलमिति पंच वर्णा विहतमित्यर्द्धभागेन संपूर्णं वर्णमध्येन कोमलं ॥
श्वासकासहरं वृष्यं त्रिदोषघ्नं सुदीपनं ॥ विषमज्वरदुर्नामपापघ्नं नीलमीरितं ॥८४॥ अथ गोमेद
गोमेदः ॥ संसर्गत्वा गोमेदं रत्नमुच्यते ॥ सुस्वच्छगोजलच्छायं स्वच्छं स्निग्धं समं गुरु ॥ निर्दलं मसृ
णं दीप्तं गोमेदं शुभमष्टधा ॥ विच्छायं लघु रूक्षांगं चिपिटं पटलान्वितं ॥ निःप्रभं पीतकाचाभं गोमेदं नम्

त्रावहं गोमेदं कफपित्तघ्नं क्षयपांडुक्षयंकरं ॥६०॥ दीपनं पाचनं रुच्यं त्वच्यं बुद्धिप्रबोधनं ॥ अथ
वैडूर्यं ॥ वैडूर्यं श्यामशुभ्राभं समं स्वच्छं गुरु स्फुटं । अमध्यं त्वोत्तरीयं रागगर्भितं शुभ्रमीरितं ॥ ध
श्यामत्तोयसमच्छायं चिपिटं लघु रूक्षं कर्कशं ॥ रक्तगर्भोत्तरीयं च वैडूर्यं निवसस्पते ॥६१॥ वैडूर्यं रक्त
पित्तघ्नं प्रज्ञायुर्बलवर्द्धनं ॥ पित्तप्रधानरोगघ्नं दीपनं मलमोचनं ॥६२॥ शुद्धं तत्पम्लेनमारीको
जंबध्वामौक्तिके तथा ॥ विद्रुमे क्षारवर्गेरातार्हीगो दुग्धके स्या ॥६३॥ पुष्परागं च संधानेः कुल
त्थक्काथसंयुतैः तंडुलीयजलैर्वज्रं नीलं नीलीरसेन तु ॥६४॥ रोचनाभिश्च गोमेदं वैडूर्यं च
यं त्रिफलारसैः ॥ विशुद्ध्यंति त्रिदिवसैर्विघृतानि स्वे[?]धारातेप ॥६५॥ लकुचद्रावसंपिष्टैः
शिलागंधकतालकैः ॥ वज्रं विनान्यरत्नानि म्रियंते अष्टपुटैः खलु ॥६६॥ रामठं पंचलवणं क्षारया

त्रितयं तथा । मांसद्राव्यम्लवेतस्य चूलिका लवणाक्षया ६७ स्थूलकुंभीफलं पक्वं तथाज्वा
लामुखी तया । द्रवंती चरुव्रंती च पद्मस्पाचित्रमूलकं ६८ दुग्धस्तनुद्या तथा कीर्स्पसर्वं समं ध्याय तत्व
तगोलं विधाय तन्मध्ये प्रक्षिपेत्तदनंतरं ६९ शुद्धानवरत्नानि जातिवंति शुभ्राणि च चूर्यं तगो
लके कृत्वा सूत्रेणा— थपल्लतः ७० पुनर्वस्त्रेण संवेष्ट्य दोलायंत्रे निधाय च सर्वाम्लयुक्तासं
धानपरिपूर्णघटोदरे ७१ अहोरात्रित्रयं यावत्स्वेदयेत्तीव्रवह्निना तस्मादाहृत्य संक्षाल्य रत्न
जोंकुतिमाहरेत् ७२ रत्नतुल्यप्रवालं च दिहल्लोहकरीश्रुता वज्रवल्ल्यंतरस्थं च रुत्वा वज्रं
निरुंधयेत् ७३ अम्लात्रांडगतं स्वेद्यं सप्ताहात् द्रवतां व्रजेत् मुक्ताचूर्णं तु सप्ताहं वेतसाम्ले
विमर्दितं ७४ जंबीरोदरमध्यस्थं धान्यराशौ विनिःक्षिपेत् सप्ताहादुद्धृतं चैव पुटेद्दत्वाह

तिंहरेत्त ॥७५॥ श्वेतवर्णां तु वैक्रांतं अम्लवेतसभाविता ॥ सप्ताहाहानात्र संदेहो स्वरद्वेर्मेद्रवतसो ॥७६
केतकीस्वरसं ग्राह्यं सैंधवं स्वर्णपुष्पिका ॥ इंद्रगोपकसंयुक्तं सर्वं भांडे विनिःक्षिपेत ॥ सप्ताहं
स्वेदयेत्तस्मिन्वैक्रांतं द्रवतां व्रजेत ॥ लोहाष्टके तथा वज्रे चापनास्वेदनादिति ॥७७॥ जायते
नात्र संदेहो योगस्यास्य प्रभावतः ॥ कुरुते योगराजो यं रत्नानां द्रावणं परं ॥ कुसुंभतैलम
ध्ये तु सप्तधा प्रदत्तयः इष्टकाः ॥ तिष्ठंति चिरकालं तु प्राप्तेकाले नियोजयेत ॥८०॥ सूर्यादिग्रहहानि
ग्रहापहरणं दीर्घायुरारोग्यदं ॥ सौभाग्यपादयन्नागपवन्नाविज्ञवोत्साहप्रदं धैर्यकृत ॥ दुःछाया
चलघूलिसंगतिचवाललक्ष्मीहरं सर्वदा ॥ रत्नानां परिधारणं निगदितं भूतादिभीनाशनं ॥८१॥

॥ॐ श्रीराम ॥ इति श्रीरसरत्नसमुच्चये नवरत्नानि निरूपणं नाम पंचमोध्यायः ॥ अथ धातु ॥ निरूपणं

८९६

शुद्धं लोहं कनकरजतं भानुलोहाश्मसारं पूतिर्लोहं द्वितीयं मुदितं नागवंगाभिधानं ॥ मिश्रं लो
हं त्रितयमुदितं पित्तलं कांस्यवर्त्तं धातुर्लोहे लुह इतिमतः सोप्यनेकार्थवाची ॥१॥ प्राहुस्तं सहजं
क्विंसंभूतं खनिसंभवं रसेंद्रवेधसंजातं स्वर्णं पंचविधं स्मृतं ॥२॥ ब्रह्मांडं स्वं इत्ते येन रजोगुणान्
खलु ॥ तस्मात् सुतामितिप्रोक्तं देवानामपि दुर्लभं ॥३॥ कृष्णात्रेयेन दत्तो जातः सुवर्णासि सहजं हितं तद्वि
त्यजतं
सहस्रमाजिनाशैवं तेजः पीतं सुदुःसह ॥४॥ अग्नेः सुवर्णसमुद्भूतं सुवर्णं वह्निसंभवं ॥ वत्तत्स्वरात्र
येद्दिव्यं वर्णं षोडशभिर्युतं ॥५॥ धारणाद्वेतत्कुर्याच्छरीरमजरामरं ॥ तत्रतत्रगिरीणां हि जातं खनि
षु यद्भवेत ॥६॥ तच्चतुर्दशवर्णाढ्यं चत्रिंतं सर्वरोगहृत ॥ रसेंद्रवेधसंभूतं तद्वेधजमुदाहृतं ॥७
रसायनं महाश्रेष्ठं पवित्रं वेधजं हितं ॥ स्निग्धमेध्यं विषगरहरं देहरोगापमृत्युं ॥ यक्ष्मोन्मादप्रश

मनपरं देहरोगप्रमाथि ॥ मेधाबुद्धिस्मृतिसुखकरं सर्वदोषामयघ्नं ॥ रुच्यं दीपि प्रशमितिजरं स्वादुपा
केसुवर्णं ॥ ९ ॥ सोख्यं वीर्यं बलं हन्ति रोगवर्गं करोति च ॥ अशुद्धं नमृतं स्वर्णं तस्माच्छुद्धं समाचरेत् ॥ १०
पत्रं सुवर्णस्य च मात्रं शरावसंपुटे धातुपुत्तं ॥ अंगारसंस्थं प्रहाराद्धं मानं ध्मातेन तस्यान्नवराति
रंगी ॥ ११ ॥ लोहितं मारयां श्रेष्ठं सर्वं घांरसत्नसमना ॥ मूलिमिधाण्यमेवद्रुनिकिरं गंधकादिभिः ॥ १२ ॥ अरि
लोहेन लोहस्य मारसां कुर्याद्‌वदे ॥ रसाव्यांकं च्क वेधानि स्वर्णपत्राणि लेपयेत् ॥ १३ ॥ लंगांबुनसमस्र
तेन ध्रियते तद्‌दशाग्निपुटैः ॥ कुत्तविनिक्षिपे स्वर्णं लोहमानं मृतं रसं ॥ विचूर्णलिंगत्तायेन स्वर्देन समन्वि
तं जायते कुंकुमच्छायं स्वर्णं सिद्धादशाग्निः पुटैः ॥ १५ ॥ हेम्नः पादं मृतं सूतं पिष्टमम्लेन केनचित् ॥ पत्रे लि
प्ताग्निपुटेः पाच्यमद्य त्रिमियते ध्रुवं ॥ १६ ॥ मंडूकास्थि वसाटंकरूपलाले इंद्रगोपकैः ॥ प्रत्तिवापेन कनकं

॥३४॥

सुच्चिरं तिष्ठति द्रुतं ॥ १७ ॥ नरासिरेंद्रगोपानां देवदाली फलद्रवैः ॥ आवितं शतदशं हेमकरोति ज
लवद्रुतिं ॥ १८ ॥ तदत्रसमसुवर्णाजं मधोच्छेता पित्तं द्विगुंजोन्मितं लीढं हन्ति नृणां च्छायाग्निसत्वं
श्वासं च कासारुचिं ॥ ओजो धातुविवर्द्धनं बलकरं पांड्वामयध्वंसनं पथ्यं सर्वविषापहं गरहरं
गुल्मज्वरोन्मादिनुत् ॥ १९ ॥ बलं च वीर्यं हरजं नराणां रोगव्रजं कोपयति हकाये ॥ असौ स्वकारी
च सद्वेहेमापक्कं सदोषं मरणं करोति ॥ अथ रजतं ॥ सहजं स्वनिजं संजातं त्रमेव त्रिधामतं ॥ स्व
तं पूर्वपूर्वं हि सुरोत्तरोत्तरं ॥ २१ ॥ कैलासाद्यद्रिसंजातं सहजं रजतं भवेत् ॥ तत्स्पर्शः सहजं व्याधि
नाशनं देहिनां भवेत् ॥ २२ ॥ हिमाचलादिकूटेषु यद्रूपं जायते हितत् ॥ खनिजं कथ्यते तज्ज्ञैः परमं
हि रसायनं ॥ २३ ॥ श्रीरामपादुकान्यस्तं वंगं यद्रूपतां गतं ॥ तत्पादरूप्यमित्युक्तं सत्त्रिमं सर्वरोगनुत् ॥ २४ ॥

घनंस्वछंमृदुस्निग्धंदाहेछेदेसितंगुरु॥ शंखाभंप्रस्तरास्फोटरहितंरजतंशुभं॥२५॥ दाहेरक्तंच
पीतंचलघुसंरूक्षंस्फुटेलघु॥ स्थूलांगंकर्कशांगंचरजतंपाप्यमस्तधा॥ ॥ रूप्यंविपाकमधुरंतुव
राम्लसारंशीतंसरंपरमलेखन[illegible]नकंचरूच्यं॥ स्निग्धंचवातकफजिज्जठराग्निदीपिवल्यंवयःस्थि
रवयस्करणांचमेध्यं॥२७॥ तैलेतक्रेगवांमूत्रेऽप्यारनालेकुलत्थके॥ क्रमान्निषेचयेत्तप्तंद्रवेद्रावे
तुसप्तधा॥२८॥ स्वर्णमाक्षिकपत्राणांशुद्धिरेषाप्रशस्यते॥ अशुद्धंशुक्रबलंहन्तितापविड्बंधकृत्सरु
जे॥२९॥ अशुद्धंनमृतंतारंशुद्धंमार्य्यममृतंवुधैः॥ रौप्यंशीतंकषायाम्लंस्निग्धंचवतहरंगुरु॥३०॥ रसाय
नविधानेनसर्वरोगापहारकं॥ नागेनटंकणेनैववापितंशुद्धिमृच्छति॥३१॥ तारस्त्रिवारंनिक्षिप्तंतते
ज्योतिष्मतीजेचेत्॥ खर्परेचसमंचूर्णंतीभ्यांपरितःपालिकांचरेत्॥३२॥ तत्ररूप्येविनिक्षिप्यंसमसीसस

मन्वितं॥ जातसीसक्षयंयावद्धमेत्तावत्पुनःपुनः॥ इत्थंसंशोधितंरूप्यंयोजनीयंरसादिषु॥ लकुच
द्रवस्ताभ्यांतारपत्रिंप्रकल्पयेत्॥३४॥ ऊर्ध्वाधोगंधकंदत्वामूषागर्भेनिरुध्यच॥ स्वेदयेद्वालुका
यंत्रेदिनमेकंदृढाग्निना॥३५॥ स्वांगशीतंचतंपिष्टंसाम्लतालेनमर्दितं॥ पुटेद्द्वादशवाराणिभस्मी
भवतिरूप्यकं॥ माक्षीकचूर्णलुंगाम्लमर्दितंपुटितंशतैः॥ त्रिशद्वारंरातत्तारंभस्मसाज्जायतेततरां॥३७
भावंताप्यस्तुक्षिरीरेस्तारपत्राणिलेपयेत्॥ शोषयेदंघ्रयेत्तंचत्रिंशद्वत्पलकैःपचेत्॥ चतुर्दशपु
टैरेवंनिरुत्थंजायतेध्रुवं॥ सप्तधानरमूत्रेणाभावयेद्देवदालिकां॥३८॥ तन्मूत्रेणावापमात्रेणाद्रुति
रूपास्वतारयोः॥३९॥ भस्मीकृतंरजतममलंतत्समोव्योमभानोःसर्वैस्तुल्यंत्रिकटुसवरंसारमा
ज्येनयुक्तं॥ लीढंप्रातःक्षपयतिनृणांयक्ष्मपांडूदरार्शःश्वासंकासंनयनजरुजंपित्तरोगानशेषान्॥४०॥

।।३६।। अथ ताम्रं ।। म्लेच्छं नेपालकं चेति तयोर्नैपालमुत्तमं ।। नेपालदन्यत्सर्वं म्लेच्छमित्यभिधीयते ।।४१
सित्तसूक्ष्मारुणाच्छायमतिवामिकठोरकं ।। छालसंचपुनः धून्सेमत्तं म्लेच्छकं ताम्रकं ।। सुस्निग्धमृदु
लं शोणं घनघातक्षमं गुरु ।। निर्विकारं गुणश्रेष्ठं ताम्रं नेपालमुच्यते ।।४२।। पांडुरं रूक्षमशोणं चल
घुस्फुटं घनसंयुतं ।। रूक्षां गसदृशं ताम्रं नेष्यते रसकर्मणि ।। ताम्रं तिक्तकषायकं च मधुरं पाके च वीर्योष्णकं
कं साम्लं पित्तकफापहं जठररुक्कुष्ठामज्वरं गितघ्नं ।। ऊर्द्धाधः परिशोधनं विषयहृत् स्थौल्यापप
हं हृत्कंठरुक् नामकक्षयपांडुरोगशमनं नेत्रप्रियं लेखनं ।। अपक्वं ताम्रमायुर्घ्नं कांतिवीर्यबलापहं ।। वांतिभ्र
मूर्छाभ्रमोत्क्लेददानमुत्तकुष्ठशूलप्रदं ।।४४।। उत्क्लेदं मेदस्त्रमदाहमोहास्ताम्रस्य दोषाः खलु दुर्द्धरास्ते
विशोधनात्तद्विगतस्वदोषं सुधासमं स्यादुरसवीर्यपाके ।।४७।। ताम्रं चाराम्लसंयुक्तं द्रावितं तत्तैगैरकं ।।३६।।

तं १

निःक्षिप्तं सिक्षिपेत्तत्र्के छगणे सप्तवारकं ।।४८।। पंचदोषविनिर्मुक्तं सप्तवारेण जायते ।। ताम्रं निर्दलप
त्राणि लिप्तानि बृहत्सिंधुना ।। ध्मात्वा सौवीरकक्षिप्तानि विक्षुद्धं सप्तवारतः ।। निंबुकपडुलिप्तानि तापि
त्वा वारकं विक्षुद्धं सप्तकं पत्राणि निर्गुंड्या रसमज्जनात् ।। गोमूत्रेणापक्वे द्यामं ताम्रपत्रं दृढाग्निना ।।
शुध्यत्ते नात्र संदेहो मारणं चाप्यथोच्यते जंबीररससंपिष्टरसगंधकलेपितं ।।५२।। शुल्वपत्रं शराव
स्थं त्रिपुटैर्याति पंचतां ।। अथवा मारितं ताम्रं अम्लेनैकेन मर्दितं ।। तंगोलं सूरणस्थांतः सुधासक्ते ले
पयेत् ।। शुष्कं गजपुटे पक्वं सर्वदोषहरं भवेत् ।।५४।। वांतिभ्रांतिविरेकं च न करोति कदाचिन ।।२
सप्तधा करे ।।५५।। ताम्रपत्राणि सूक्ष्माणि गोमूत्रे पंचयामकं ।। हिङ्गुरसेन भांडे तत्तद्धिङ्गुरांद्रैरिति गं
धकं ।।५६।। अथ हृत्पर्सीवपि स्थाथद्यन्नितोदद्दे ताम्रकं ।। संमर्द्य सुधाकांडे तदग्निज्वालया यामकं

त्रस्मीत्रवर्तिताम्रं तद्यथेष्टं विनियोजयेत् ॥ मुल्वतुल्येन सूतेन वलिनात्तत्समेनच ॥ ५० ॥ त
द्द्विगुणेताालेनशिलयाचतदर्द्धया ॥ विधायकज्जलीं स्लक्ष्णांत्रिन्नकर्त्तैसंत्रिशोपलं यंत्राध्या
यविहितं गर्भयंत्रोदरांतरे ॥ कज्जलीं ताम्रपात्रारोपयोये राविनिःक्षिपेत् ॥ ६० ॥ प्रपचेद्या
मपर्यंतं स्वांगशीतं च चूर्णयेत् ॥ तत्तद्रोगहरानुपानसहितं ताम्रं द्विवल्लोन्मितं संलीढं
परिणामशूलमुदरशूलं च पांडुज्वरं ॥ गुल्मप्लीहयकृत्क्षयाग्निसदनमेहं च शूला
मयं दुष्टां च ग्रहणीं हरेत् ध्रुवमिदं तत्सोमनाथाभिधं ॥ ग्रंथांतरं ॥ सूतात्द्विगुणात्ताम्रपा
त्रं कंन्यारसप्लुतं पिष्ट्वातुल्येनवलिना कांडमध्ये विनिःक्षिपेत् ६२ क्षिंन्नशरावकेरोत्त

तदूर्ध्वं लवणं क्षिपेत् ॥ मुखेशरावकं दत्वावह्नियाममचतुष्टयं ॥ प्रपचेदस्वच्छैर्यैत्तावल्लमात्रं
प्रयोजयेत् ॥ पिप्पलीमधुनासार्कं सर्वरोगेषु योजयेत् ॥ ६५ ॥ श्वासकासक्षयपांडुमग्निमांद्य
मरोचकं ॥ गुल्मप्लीहयकृन्मूढशूलेपक्तिर्गदं च ॥ दोषत्रयसमुद्भूतानामयान् जयति
ध्रुवं ॥ रोगानुपानसहितं जयद्धातुगतज्वरान् ॥ रसेरसायनेचैव योजयेद्युक्तमात्रया ॥
॥ अथायः ॥ मुंडं तीक्ष्णं च कांतं च त्रिप्रकारमयः स्मृतं ॥ मृदुः कुंठः कडारश्च त्रिविधं मुंडमुच्यते
म६ ऊत्तज्ञावैविस्फोटं चिक्करांकादिकंस्मृतं ६८

www.vallabhacharyakrupa.org
www.vallabhacharya-agrahara.org